

Romanos Atmo

4 2016
(64)

ISSN 1896-4427

Odślonięcie pomnika
w Chełmnie nad Nerem

Zrealizowano dzięki dotacji
 Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji
 oraz Zwiększonej Subwencji Oświatowej

Redakcja Romano Atmo nie odpowiada za opinie czytelników wyrażone w listach, opowieściach, wywiadach, etc. Artykuły, teksty i opinie zamieszczone w Romano Atmo nie są opiniami redakcji. Pismo nie odpowiada za treść artykułów i nie utożsamia się ze wszystkimi poglądami politycznymi prezentowanymi w magazynie.

Fot. na okładce przedniej i tylnej:
 Anna Szymańska

- 4 Stypendia dla studentów pochodzenia romskiego
- 5 Stypendia dla młodzieży szkół ponadgimnazjalnych
- 6 Odświeżenie pomnika w Chełmnie nad Nerem
- 12 Commemoration in Chełmno on the Ner
- 14 Pomniko rypyrybnytko dre Chełmno nad Nerem
- 16 Warsztaty Historia i kultura Romów i Sinti
- 18 Międzynarodowy Tabor Pamięci Romów
- 22 Maśkrethemytka Rypyrybnytko Taboro Romano
- 24 Roma ande literatura, historia, polityka
- 26 Konferencja naukowa w Polskiej Akademii Nauk
- 28 VI Posiedzenie Rady Naukowej Instytutu
- 30 Bo prawda i dobro zwyciężają nie tylko w bajce
- 32 Ciacipen vykhełdzia, pomniko pałe isy terdo
- 34 Dzień Pamięci o Zagładzie Romów i Sinti
- 36 Łeperipnaskro Dżiwes pał Murdarde Roma he Sintii
- 38 Studencko sera – Fachos pre tajsa
- 40 Strefa studenta – Zawody przyszłości
- 43 Romowie na EURO 2016
- 44 So dawa isy gili?
- 46 Tragiczne wydarzenia w Europie i na świecie
- 50 Terroro dre Europa

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny
Roman Chojnacki

Redaktor techniczny
Damian Puszczykowski

Asystent redaktora
Agnieszka Bieniek

Współpracownicy

Mateusz
Babicki

Andrzej
Sochaj

Justyna
Matkowska

Andrzej
Łuczak

Kamila
Zarębska

Słowo od redaktora naczelnego

Drodzy Czytelnicy!

3 sierpnia na terenie byłego obozu nazistowskiego w Chełmnie nad Nerem dokonaliśmy odsłonięcia pomnika upamiętniającego pomordowanych w czasie II wojny światowej Romów i Sinti. W tym niezwykle ważnym dla nas wydarzeniu wzięło udział około 300 osób, w tym społeczność romska, władze lokalne, przedstawiciele rządu i duchowieństwa. Chciałbym z całego serca podziękować wszystkim, którzy mieli choćby najmniejszy wkład w organizację tego dnia. Wierzę, że to nie ostatni krok do upamiętniania miejsc mordowania Romów w trakcie lat wojny na terenie naszego kraju, a jedynie zapoczątkowanie tej praktyki.

Jednocześnie chciałbym wyrazić swój żal i obawę – żal, bo z roku na rok widzę, jak sami Romowie wykazują coraz mniejsze zainteresowanie kultywowaniem pamięci o naszych zmarłych i podtrzymywaniem naszej unikatowej tożsamości historycznej i narodowej. Obawiam się, że w czasach terroryzmu, wszechobecnego strachu o własne bezpieczeństwo i narastających nastrojów, Romowie wybrali kierunek, który prowadzi do rozłamu i podziałów, choć może jeszcze nie są tego świadomi, to dla naszego narodu wielkie zagrożenie. Obyśmy nie obudzili się, gdy będzie już za późno na zmiany.

Zapraszam do zapoznania się z najnowszym numerem Romano Atmo. Z pewnością każdy znajdzie w nim coś dla siebie.

Miłej lektury!

Manuszałe but bah i sastypen sare ciaciune manuszenge

Dre 3 august 2016 sys but vazno historyczno dyves Romenge pe celo sveto, holokausto Poraimos sofo przegene Roma sys sykado dre do dyves. Jamary organizacja romani ZRP kerdzia bary buty, monumento pomniko safo oddeł patyv sare jamare mułorenge safo tsine zamarde peldy sasostyr dre II maryben svetytko. Artykuło safo sy dre jamary gazeta Romano Atmo sykaveł celi ceremonia do dyvesestyr, zamangav tumen saren kaj te den apre to artykuło i parykirav instytucjenge pał łengyr pomoc sai dyne menge kai to monument pomniko kerdziem.

Kamav tesz te phenel dava so man dukhał. Lidziav but berś organizacja ZRP i so pes kereł kana romenca dre szero pes na mieścineł. Dre sai ryk dzian kana roma, czy ciaciunes na dykhen dava so pes kereł maškre romendyr? Bistryryn manusza so viligirde kherestyr, so Dada i łengre Papy syklakirenys, saro naša-dzioł, ciaciuno romano dzipen nasiadzioł. Kon jame jadasam, tylko nazva Rom tsiaela jamenge. Romałe piraven vkonicu tumare jakha i na daren pes ciacipnatyr, na bistryras kon jame sam. Historia, tradycja, ćsip romani na bistryras i na daras pes manuszendyr safo vligiren dyktatura ke Romano zakono. Javeła dyves kaj one odphenena pał peskro hohaiben gił Devłestyr i gił manuszendyr safo vligirde.

*Devlesa
Roman Chojnacki
Romanes Osiu*

ADRES REDAKCJI:

ul. Wyszyńskiego 32, 78-400 Szczecinek
tel. 94 37 250 98, faks 94 37 250 96
zrp.romanoatmo@wp.pl, www.romowie.com
Skład: Damian Puszczykowski
Nakład: 500 egz.

Konkurs stypendialny

Ogłaszamy konkurs stypendialny

w ramach realizowanego zadania publicznego pod nazwą:

Stypendia dla studentów pochodzenia romskiego

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Stypendia zostały ufundowane przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

Wszelkie informacje dotyczące konkursu stypendialnego oraz formularz zgłoszeniowy i spis wymaganych dokumentów do nadesłania dostępne są na stronie internetowej Związku Romów Polskich www.romowie.com w zakładce *Stypendia*.

Wszystkich chętnych do wzięcia udziału w konkursie prosimy o dokładne zapoznanie się z Regulaminem, który jest dostępny na stronie ZRP oraz o nadsyłanie kompletnych wniosków na adres Związku Romów Polskich.

Konkurs stypendialny

Ogłaszamy konkurs stypendialny

w ramach realizowanego zadania publicznego pod nazwą:

Stypendia dla młodzieży szkół ponadgimnazjalnych
pochodzenia romskiego

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Stypendia zostały ufundowane przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

Wszelkie informacje dotyczące konkursu stypendialnego oraz formularz zgłoszeniowy i spis wymaganych dokumentów do nadesłania dostępne są na stronie internetowej Związku Romów Polskich www.romowie.com w zakładce *Stypendia*.

Wszystkich chętnych do wzięcia udziału w konkursie prosimy o dokładne zapoznanie się z Regulaminem, który jest dostępny na stronie ZRP oraz o nadsyłanie kompletnych wniosków na adres Związku Romów Polskich.

Fot. Anna Szymańska

UROCZYSTOŚĆ UPAMIĘTNIAJĄCA ROMÓW I SINTI zamordowanych w czasie II wojny światowej

LAS RZUCHOWSKI – CHEŁMNO NAD NEREM

W środę, dnia 3.08.2016 r. o godz. 12:15 w Lesie Rzuchowskim na terenie Muzeum byłego Obozu Zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem, Oddział Muzeum Martyrologicznego w Żabikowie, Instytucja Kultury Samorządu Województwa Wielkopolskiego rozpoczęła się uroczystość upamiętniająca Romów i Sinty, którzy zostali zamordowani w tym miejscu w czasie II wojny światowej. Organizatorem uroczystości był Związek Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku.

Organizator uroczystości, Roman Chojnacki, Prezes Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku, Członek Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych. Fot. Anna Szymańska

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Andrzej Duda i Prezydent Republiki Federalnej Austrii Alexander Van der Bellen objęli w tym roku honorowym patronatem uroczystość upamiętnienia Romów i Sinty, którzy zostali zamordowani w byłym niemieckim, nazistowskim Obozie Zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem. Patronat medialny uroczystości objął Program Drugi TVP S.A., Polskie Radio, Program Pierwszy S.A. oraz dziennik „Rzeczpospolita”. W czasie obchodów obecne były też media niemieckojęzyczne m.in. przedstawiciele austriackiej telewizji i radia publicznego Österreichischer Rundfunk – ORF oraz media lokalne.

Uroczystość miała na celu przybliżenie prawdy o tym miejscu oraz miała posłużyć jako przestroga dla nas i na-

stępnym pokoleń, aby groza okropności, jaką przyniosła II wojna światowa (1939-1945) i takie ośrodki zagłady jak Kulmhof am Ner nigdy się nie powtórzyły.

Uroczystość w Lesie Rzuchowskim, w tym „Leśnym Sanktuarium Niewinnej Krwi”, rozpoczęła się od wprowadzenia pocztów sztandarowych i odegrania i odśpiewania hymnów: romskiego, polskiego, austriackiego i unijnego. Następnie prowadzące, którymi były Justyna i Magdalena Matkowskie poprosiły o zabranie głosu gospodarza tego miejsca dr Annę Ziółkowską, Dyrektora Muzeum Martyrologicznego w Żabikowie.

Na obchody przybyli przedstawiciele władz państwowych (Kancelaria Prezydenta RP, Parlamentu, Rządu), wojewódzkich (z Poznania, Szczecina, Warszawy, Wrocławia oraz Łodzi) i lokalnych (powiat kolski), Dąbia nad Nerem oraz Grzegorzewa. Przybyli także przedstawiciele licznie zgromadzonego duchowieństwa na czele z ks. Bpem Damianem Brylem – biskupem pomocniczym Archidiecezji Poznańskiej (reprezentował Ks. Abpa Stanisława Gądeckiego – Metropolitę Poznańskiego, Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski) i Ks. Bpem Franzem Scharlem – biskupem pomocniczym Archidiecezji Wiedeńskiej oraz Siostrą Aleksandrą Pander ABMV z Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżujących w Watykanie.

Swoją obecnością zaszczylicili nas przedstawiciele korpusu dyplomatycznego: Austrii, Indii, Republiki Cze-

skiej, Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii, Republiki Federalnej Niemiec, Republiki Francuskiej, Federacji Rosyjskiej, Węgier, Królestwa Niderlandów oraz wielu instytucji, m.in.: Biura Rzecznika Praw Obywatelskich, Instytutu Pamięci Narodowej, Muzeum Martyrologicznego w Żabikowie, Muzeum byłego niemieckiego Obozu Zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem, Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi, Muzeum Technik Ceramicznych w Kole, Domu Kultury w Kole, Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce Oddziału w Łodzi i wielu organizacji pozarządowych.

Godnym podkreślenia jest fakt przybycia na tegoroczne obchody Prezydenta i Wiceprezydenta International Romani Union oraz dużej delegacji Romów i Sinti z różnych części Polski.

W uroczystości wzięła udział duża czterdziestopięciosobowa delegacja z Republiki Federalnej Austrii na czele z Ambasadorem Republiki Austrii, przedstawicielami Krajów Związkowych Burgenlandu i Styrii oraz przewodniczącym Stowarzyszenia Kulturalnego Austriackich Romów. Ogółem, w uroczystościach wzięło udział ponad 300 osób narodowości romskiej i nieromskiej z Polski i z Austrii, w tym osoby starsze pamiętające tamte dni.

Po powitaniu zaproszonych gości głos zabrał organizator uroczystości, Roman Chojnacki, Prezes Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku, Członek Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych.

Dziękując wszystkim za przybycie, w swoim wystąpieniu przekazał jak długo trzeba było czekać na obchody w tym miejscu i jak bardzo ważne jest to historyczne wydarzenie, nie tylko Romów i Sinti z Polski, ale także z Austrii.

„Szanowny Panie Ministrze, Panie Posłanki i Panowie Posłowie, Ambasadorko, Ekscelencje, przedstawiciele wojewódzkich i lokalnych władz, wszyscy goście.

Drodzy Bracia i Siostry – Romowie. Witam was na wielkim w swej wymowie historycznej wydarzeniu dla naszego narodu, a także i wszystkich pokoleń całego świata. Jawen sare saste i bah-tałe.

Zgromadziliśmy się dziś w tym ścisłym sercu miejsca, by wspominąć zamordowanych na tej ziemi Romów i Sinti. Spotykamy się tu, by upamiętnić tragiczną historię naszego narodu, zapisaną na kartach historii świata bólem i cierpieniem wielu niewinnych istnień.

To w tym miejscu, w czasie II wojny światowej, zamordowano ponad 4300 Romów i Sinti. Tu, w jednym z wielu takich miejsc – machina śmierci w postaci zdehumanizowanego – zbrodniczego niemieckiego planu doprowadziła do zagazowania spalinami ludzi ładowanych do samochodów – komór gazowych.

Groza minionego czasu, w tym miejscu, tak łagodnie nas dziś goszczącym, staje przed naszymi oczami jak żywa. Płacz dzieci, matek, ojców wdziera się w nasze umysły jak świder.

Fot. Anna Szymańska

Fot. Anna Szymańska

Obecny w naszym kraju Papież Franciszek mówi dziś, tak wyraźnie, o pamięci dobrej i pamięci złej. Tak! Musimy pamiętać o tym, co było złe, obdarte z ludzkości, by to co piękne i ludzkie pielęgnować. By nigdy więcej zło się nie powtórzyło.

Miejsce, w którym się zgromadziliśmy, jest dla nas wszystkich zobowiązaniem. Zobowiązaniem do pamięci i dawania świadectwa o Holokauście, o Porajmos/Zamaryben. Odważmy się dziś mówić o tragedii sprzed lat. Nie pozwólmy zapomnieć światu o tych, którzy zginęli w imię tamtej – straszliwej niemieckiej ideologii.

Doświadczenia sprzed ponad 70 lat muszą być przestrożą dla wszystkich ludzi w Polsce, w Europie i na świecie, byśmy nigdy już nie byli obojętni na wszelkie zbrodnie i prześladowanie ludzi z powodu ich przynależności narodowej, etnicznej czy religijnej. Jednakże, to że musimy pamiętać o „złym czasie” już nie wystarczy. Jesteśmy zobowiązani do dbania o poczucie wspólnoty. Jest to szczególnie ważne dziś – tu i teraz – w tych niepewnych czasach, kiedy na świecie znów szaleją wojny, kiedy w wynikach aktów terrorystycznych giną niewinni ludzie, a inni zmuszeni są uciekać ze swoich państw, w obawie o bezpieczeństwo swoje i swoich bliskich.

Nie pozwólmy, by tragiczna historia sprzed lat zatoczyła koło. Nie pozwólmy dzielić ludzi na lepszych i gorszych.

Odnajdźmy dobrą pamięć we wspólnocie budującego dorobku – budującego „nas” – jako ludzi, we wzajemnym zrozumieniu i wspólnocie myślenia zorientowanego humanistycznie – na drugiego człowieka i jego człowieczeństwo.

Związek Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku za swój najwyższy cel obrał upamiętnianie miejsc, gdzie w mroku wojny ginęli tłumnie Romowie, a śmierć ich pozostała przez lata w ciszy i zapomnieniu. Chełmno nad Nerem, jest kolejnym miejscem po Treblince, gdzie dzięki naszym staraniom i pomocy wielu przychylnych osób, stanął pomnik upamiętniający ofiary zagłady. Uczcijmy ich pamięć i pochylmy głowę nad ich ofiarą, a ten monument niech już na zawsze będzie świadectwem, że pamiętamy. Niech uroczystości takie, jak dzisiejsza, pełnią rolę „żywych lekcji historii”, dzięki którym będziemy świadomi uczynionych nam krzywd i silni w pamięć o Holokauście, abyśmy mogli dbać o lepsze jutro dla nas wszystkich” – powiedział w swym przemówieniu Chojnacki.

Po krótkim koncercie muzyki cygańskiej w wykonaniu Sióstr Matkowskich oraz licznych przemowach, które wygłosili zaproszeni goście, nadszedł czas na długo oczekiwane przez Romów i Sinty na całym świecie, a szczególnie w Polsce i w Austrii wydarzenie, jakim było odsłonięcie oraz poświęcenie pomnika ku czci pomordowanych Romów

i Sinty w styczniu 1942 r. w byłym niemieckim, nazistowskim obozie Zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem w czasie II wojny światowej.

Pomnik został uroczystie odsłonięty przez Romana Chojnackiego, Prezesa Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku, oraz Christiana Klippla Prezesa Stowarzyszenia Kulturalnego Austriackich Romów (Kulturverein österreichischer Roma Dokumentations und Informationszentrum). Należy wspomnieć, że pomnik został ufundowany przez: Radę Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, Kulturverein österreichischer Roma Dokumentations und Informationszentrum z Wiednia i Zukunftsfonds der Republik Österreich, Der Nationalfonds der Republik Österreich für Opferdes Nationalsozialismus oraz Związek Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku.

Po odsłonięciu modlitwę błogosławieństwa pomnika odmówił Jego Ekscelencja Ks. Bp Damian Bryl, biskup pomocniczy Archidiecezji Poznańskiej, a jego poświęcenia dokonał Jego Ekscelencja Ks. Bp Franz Scharl, biskup pomocniczy Archidiecezji Wiedeńskiej. Później modlitwę w języku romskim odmówił pastor romski Mieczysław Jodłowski z Nowej Soli.

Napis, umieszczony na pomniku widnieje w pięciu językach: polskim, romskim, sinti, niemieckim i angielskim.

TYM, KTÓRZY CAŁYMI TABORAMI POWEDROWALI DO NIEBA ...
PAMIĘCI OKOŁO 4300 ROMÓW I SINTI Z AUSTRII PRZYWIEZIONYCH DO OBOZU ZAGŁADY KULMHOF
W STYCZNIU 1942 R. Z GETTA ŁÓDZKIEGO I NASTĘPNIE ZAMORDOWANYCH W TYM SAMYM MIESIACU
PRZEZ NIEMIECKICH OKUPANTÓW.

ICH BÓL I CIERPIENIE ZABRAŁA ZIEMIA, KTÓRA KRYJE PROCHY TYSIECY LUDZI. NIGDY WAS NIE ZAPOMNIAMY !

KULTURVEREIN ÖSTERREICHISCHER ROMA, ZWIĄZEK ROMÓW POLSKICH Z SIEDZIBĄ W SZCZECINKU
RADA OCHRONY PAMIĘCI WALK I MĘCZENSTWA 2016 ROK

GEWIDMET ALLEN, DIE ALS GANZE FAMILIEN IN DEN HIMMEL GEZOGEN SIND ...

ZUM GEDENKEN AN ETWA 4300 ROMA UND SINTI AUS ÖSTERREICH,
DIE IM JÄNNER 1942 AUS DEM GHETTO LITZMANNSTADT IN DAS VERNICHTUNGSLAGER KULMHOF
VERSCHLEPPT UND DANN IM SELBEN MONAT VON DEN DEUTSCHEN BESATZERN ERMORDET WURDEN.
IHRE SCHREIE UND LEIDEN NAHM DER ERDBODEN AUF, DER DIE ASCHEN TAUSENDER OPFER VERBIRGT.
WIR WERDEN EUCH NIE VERGESSEN !

KULTURVEREIN ÖSTERREICHISCHER ROMA, VEREIN POLNISCHER ROMA MIT SITZ IN SZCZECINEK
RAT ZUR BEWAHRUNG DES GEDENKENS AN KÄMPFE UND MARTYRIUM, 2016

DOŁĘNGE SAŁE ODGENE KIE BOLIBEN GEŁE ROMANE TABOROSA

RYPYRYBEN SAŁE 4300 ROMA I SINTI THEMESTYR AUSTRIA SAŁE CHINE ZORIASA JANDŁE
KIE KONCENTRACYJNO LAGRO KULMHOF

DRE JEKTO CHON 1942 BERS DO MANUSZA ISYS JANDŁE GETTOSTYR SAŁO SYS
DRE FORO ŁODZ I DRE DO SAMO CHON CHINE ONE ZAMARDE PEŁDY SASENDYR.

ŁEŃGRY DUKH I ROIBEN ZALIJA PHUV, SAJ GARUVEŁ DRE PESTYR BUTE MANUŠEN SAŁE CHI NA SYS BANGE.
NA BISTYRASAM TUMENDYR !

KULTURAKERO FARAJN AUSTRIITIKE ROMENDAR, ORGANIZACJA POLSKIE ROMENGRY Z R.P. DRE SZCZECINKO
RADA PAŁ RAKHIBEN RYPYRYBEN MARYBENA I DUKHA, 2016 BERS

LE CILENGE, SAVE OJS FAMILIJA ANDO THEM GELE ...

USO PALGONDOLIFE UPRE VALAMI 4300 ROMA TAJ SINTI ANDAR I AUSTRIJA,
SAVE ANDO JENERI 1942 ANDAR O GHETO LITZMANNSTADT ANDO LOGERI KULMHOF LEDSCHIM
TAJ ANDI GLAJCHI MASEK LE NIMTSCHKE NIMCENDAR MURDARDE ULE.

LENGERI VRISCHTSCHA TAJ LENGERO TIRINIPE I PHUV UPRE LIJA, SAVI O PRAHO ESERI OPFERENDAR GARUL.
TUMEN MINDIG ANDE AMARO VODSCHI ATSCHNA !

KULTURAKERO FARAJN AUSTRIITIKE ROMENDAR, FARAJN POLNISCHI ROMENDAR LE BESCHIPEHA ANDE SZCZECINEK
ROT USO UPRE LIKERIPE LE GONDOSTAR UPRO KEJMPFINIPE TAJ MARTIRIJUM, 2016

DEDICATED TO THOSE WHO TRAVELLED TO HEAVEN AS ENTIRE FAMILIES ...

IN MEMORY OF SOME 4300 ROMA AND SINTI FROM AUSTRIA WHO WERE DEPORTED
FROM THE GHETTO LITZMANNSTADT TO THE EXTERMINATION CAMP OF KULMHOF IN JANUARY 1942
AND MURDERED BY GERMAN OCCUPANTS THE SAME MONTH.

THEIR CRIES AND SUFFERINGS WERE TAKEN BY THE EARTH WHICH HIDES THE ASHES OF THOUSANDS.
WE WILL NEVER FORGET YOU!

CULTURAL ASSOCIATION OF AUSTRIAN ROMA, POLISH ROMA UNION BASED IN SZCZECINEK
COUNCIL FOR THE PROTECTION OF STRUGGLE AND MARTYRDOM SITES 2016

Następnie przedstawiciele młodzieży wystosowali do zgromadzonych Apel Młodych w trzech językach: polskim, romskim oraz niemieckim, by nigdy więcej na całym świecie nie dokonywano aktów dyskryminacyjnych wobec człowieka, a szczególnie wobec Romów i Sinti oraz, by nigdy więcej nie było na świecie wojen, kłótni i sporów pomiędzy ludźmi i narodami.

*APEL MŁODYCH DO ŚWIATA,
03 SIERPNI 2016 r., LAS RZUCHOWSKI
– CHEŁMNO NAD NEREM*

Zebraliśmy się dzisiaj wszyscy razem w Lesie Rzuchowskim, w miejscu straceń, przy pomniku, jaki przed chwilą został odsłonięty, ażeby oddać cześć Romom i Sinti zamordowanym w byłym niemieckim Obozie Zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem w czasie II wojny światowej.

II wojna światowa pochłonęła miliony istnień ludzkich. Wśród wielu pomordowanych ludzi znalazły się także osoby narodowości romskiej. W tym roku mija już 75 lat od utworzenia przez Niemców obozu zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem i deportacji austriackich Romów i Sinti z Burgenlandu i Styrii.

Romowie i Sinti na całym świecie wiedzą, co oznacza i do czego prowadzi nietolerancja i chcę przed nią uchronić wszystkie pozostałe narody świata. Jeden jest bowiem świat dla wszystkich i wszyscy jesteśmy w nim równi, mamy takie samo prawo do życia i szczęścia. Niech to przesłanie będzie dla nas drogowskazem, prowadzącym do zgodne-

Podsekretarz Stanu w Kancelarii Prezydenta RP Wojciech Kolarski odczytał list Prezydenta RP Andrzeja Dudy. Fot. Monika Chełminiak

go życia pod znakiem tolerancji i szacunku. Pamiętajmy o duszach naszych zmarłych braci i siostr, którzy zginęli, byśmy dziś byli świadomi zła i bezduszności, do jakiej zdolny jest człowiek pozbawiony sumienia i wartości. Uchrońmy się przed tym!

Niech ten tragiczny okres w historii Europy i świata będzie przestrogą dla wszystkich. Nigdy więcej wojny i deptania godności człowieka; każdego człowieka! Nigdy!

Związek Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku, Kulturverein österreichischer Roma.

Licznie przybyłe delegacje złożyły wieńce i wiązanki kwiatów pod pomnikiem. Wyprowadzenie pocztów sztandarowych zakończyło obchody. Po uroczystości przybyli mieli możliwość zwiedzenia Muzeum byłego Obo-

zu Zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem.

Niewiele osób wie, że w czasie II wojny światowej, na ziemiach okupowanych przez III Rzeszę, pierwszy nazistowski obóz zagłady powstał właśnie w tej małej wsi noszącej nazwę Chełmno na Nerem. Wieś ta znajdowała się wówczas w Kraju Warty i zmieniła nazwę na Kulmhof. Mając to na uwadze, tym bardziej cieszy nas, organizatorów tej uroczystości fakt, że po wielu latach przygotowani dzięki tegorocznym obchodom w Lesie Rzuchowskim to złowrogie miejsce kaźni Romów i Sinti po blisko 75 latach zostało upamiętnione.

8 grudnia 2016 r. minie bowiem już 75 lat od utworzenia tego obozu i pierwszego transportu ludzi, którzy w tym miejscu zakończyli swoje życie. Zaledwie miesiąc później, w styczniu 1942 r. około 4300 Romów i Sinti z getta łódzkiego zostało przywiezionych z getta prosto do Chełmna w ciężarówkach, z uzbrojoną eskortą. Postępowano wobec nich inaczej niż wobec Żydów. Przyjeżdżających do pałacu od razu ładowano do samochodowych komór gazowych.

Skąd Romowie i Sinti przybyli do getta łódzkiego? Od 16 października do 9 listopada 1941 r. do getta łódzkiego przesiedlono ok. 19 953 Żydów z Niemiec, Austrii, Czech, Luksemburga, a także 5007 Romów (mężczyzn, kobiet i dzieci) z pogranicza austriacko-węgierskiego (Burgenlandu), z czego 4996 żyjących i 11 zmarłych pochodziło z pięciu obozów: Hartberg, Fürstenfeld, Mattersburg, Roten Thurm i Oberwart, wśród których znajdowali się przedstawiciele szczepów: Sasytka Roma, (Romowie niemieccy), Kelderasze inaczej Kelderari, Lowarzy nazywani Lalleri i Sinti. Romowie i Sinti zostali deporto-

Posłanka PiS Krystyna Pawłowicz odczytała list Marszałka Sejmu Marka Kuchcińskiego. Fot. Monika Chełminiak

Teresa Karczmarek, Zastępca Dyrektora Departamentu Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych MSWiA odczytała list Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji Mariusza Błaszczaka. Fot. Monika Chełmiński

wani do łódzkiego getta, gdzie przybyli między 5 a 9 listopada 1941 r.

Tak naprawdę, podobnie jak w innych ośrodkach zagłady, liczbę ofiar obozu jest trudno oszacować. Dokumentacja obozu, w tym sporządzana przez Niemców ewidencja ofiar się nie zachowała. Większość badaczy przyjmuje liczbę ofiar pomordowanych w Obozie Zagłady Kulmhof we Chełmnie nad Nerem w czasie II wojny światowej w granicach 150-250 000 ofiar. Wydaje się, że najbliższa prawdy jest liczba około 200 000 pomordowanych ofiar; prawie wyłącznie Żydów z Kraju Warty. W obozie zamordowano też ok. 4 300 Romów i Sinti z Burgenlandu (osadzonych przejściowo w obozie na terenie getta w Łodzi), około 50 jeńców radzieckich, niewielką grupę Polaków, w tym księży, zakonnice katolickie i grupę dzieci z Zamojszczyzny oraz 82 dzieci czeskich ze wsi Lidice oraz 11 ze wsi Ležáky.

Uroczystość w Lesie Rzuchowskim mogła się odbyć dzięki wsparciu: Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku, Stowarzyszenia Kulturalnego Austriackich Romów, Centrum Dokumentacji i Informacji; Funduszu Przyszłości Republiki Austrii, Narodowego Funduszu Republiki Austrii na rzecz Ofiar Narodowego Socjalizmu oraz Fundacji im. Róży Luksemburg.

Organizatorzy dziękują też za pomoc w przygotowaniu uroczystości: doktorowi Thomasowi Buchsbaum'owi Ambasadorowi Austrii w Rzeczypospo-

litej Polskiej, dr Annie Ziółkowskiej gospodarzowi Muzeum byłego Obozu Zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem, Wieńczysławowi Oblizajkowi Staroście Powiatu Kolskiego oraz członkom zarządu Powiatu Kolskiego, Tomaszowi Ludwickiemu Burmistrzowi Miasta i Gminy Dąbie nad Nerem, Bożenie Dominiak Wójt Gminy Grzegorzew oraz Krzysztofowi Lisowi Staroście Powiatu Szczecińskiego, Policji, Straży Pożarnej, służbie medycznej, młodzieży, a zwłaszcza harcerzom, ochotniczej straży pożarnej oraz wszystkim, którzy w jakikolwiek sposób pomogli nam przygotować tę uroczystość.

Od wielu lat Związek Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku i działający w jego ramach Instytut Pamięci

Ambasador Austrii dr Thomas M. Buchsbaum. Fot. Monika Chełmiński

i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu podejmuje starania, aby w różnych miejscach kaźni upamiętnić Romów i Sinti pomordowanych w czasie II wojny światowej. Owocem tej działalności była uroczystość, jak miała miejsce w 2014 r., kiedy to został odsłonięty pomnik poświęcony Romom i Sinti zamordowanym w byłym niemieckim, nazistowskim Obozie Pracy i Obozie Zagłady w Treblince.

Cieszy nas, że podobna, jeszcze większa uroczystość, którą zorganizował Związek Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku miała miejsce 3 sierpnia 2016 r. w Lesie Rzuchowskim na terenie Muzeum byłego Obozu Zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem, dzięki czemu i w tym miejscu został zbudowany, odsłonięty i poświęcony pomnik poświęcony Romom i Sinti, którzy zostali zamordowani w czasie II wojny światowej.

Może i nawet gdy nas już nie będzie na tym świecie, ten nowo wybudowany pomnik będzie przypominał wszystkim o tym, co w tym miejscu się wydarzyło ponad 70 lat temu. Oddając z tego miejsca hołd Romom, Sinti i innym ofiarom II wojny światowej, idźmy jednocześnie naprzód w świat, pełni wiary i nadziei, by budować wielką wspólnotę ludzką, potrafiącą w pokoju i miłości ze sobą współpracować i tworzyć przyszłość wolną od stereotypów, uprzedzeń, konfliktów i wojen, od tego wszystkiego, co złe jest na świecie.

Andrzej Sochaj,

Sekretarz Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Romów oraz Ofiar Holokaustu

Commemoration of the Murdered Roma and Sinti during the World War II in Chelmno on the Ner – August 3, 2016

Commemoration of Roma and Sinti who were murdered in the former German Nazi Extermination Camp Kulmhof in Chelmno on the Ner at the Museum of the former Extermination Camp Kulmhof in Chelmno on the Ner, the Martyrs' Museum in Żabikowo begun at 12.15 PM on 3 August 2016 and it was arranged by Polish Roma Union based in Szczecinek.

Polish President Andrzej Duda and Austrian President Alexander Van der Bellen became the Honorary Patronage of the ceremony. Media patronage was provided by Program Drugi TVP S.A., Polskie Radio, Program Pierwszy S.A. and „Rzeczpospolita”. During the ceremony there were also present the German-speaking media representatives of the Austrian television and radio public Österreichischer Rundfunk – ORF and local media.

The ceremony began with the introduction of the flagship and singing national anthems: Roma, Polish, Austrian and EU.

Then the emcees Justyna and Magdalena Matkowskie asked the host of the place Anna Ziółkowska, Director of the Museum of the Martyrs in Żabikowo to speak.

The ceremony was attended by representatives of the state authorities (from Chancellery of the President of Poland, the Parliament, the Govern-

ment), provincial (Poznań, Szczecin, Warszawa and Łódź) and local (kolski district), Dąbie on the Ner and Grzegorzew and Catholic Church representatives led by Bishop Damian Bryl – Auxiliary Bishop of the Archdiocese of Poznań (representatives of Archbishop Stanisław Gądecki – Metropolitan of Poznań, the President of the Polish Episcopal Conference) and Bishop Franz Scharl – Auxiliary Bishop of the Archdiocese of Vienna and sister Alexandra Pander ABMV of the Pontifical Council, Pastoral Care of Migrants and Itinerant People in Vatican.

There were present also representatives of the diplomatic corps from Austria, India, the Czech Republic, the United States of America, the United Kingdom, the Federal Republic of Germany, the French Republic, the Russian Federation, Hungary, the Netherlands, the President and Vice-President of the International Romani Union and many other institutions such as: Chan-

cellery of the Ombudsman, Institute of National Remembrance, the Martyrs' Museum in Żabikowo, the Museum of the former German Extermination Camp Kulmhof in Chelmno on the Ner, Museum of Independence Traditions in Łódź, the Museum of Ceramic Technology, the House of Culture in Koło, Social and Cultural Society of Jews in Poland and many non-governmental organizations.

The ceremony was also attended by the large delegation (45 persons) from the Federal Republic of Austria headed by the Ambassador of the Republic of Austria, representatives of the Länder Burgenland and Styria and the chairman of the Cultural Association of Austrian Roma. In total, the ceremony was attended by over 300 people, Roma and non-Roma with Polish and Austrian nationality, including older people who remember the Holocaust.

At the beginning of the ceremony spoke the president of Polish Roma Union Roman Chojnacki, Member of the Joint Commission of Government and National and Ethnic Minorities.

„We are gathered today in this heart-catching place to mention murdered Roma and Sinti. We meet here to commemorate the tragic history written by the pain and suffering of many innocent lives.

This is where, during World War II, were killed more than 4,300 Roma and Sinti. Here, in one of many such places – death machine of dehumanized, murderous German plan has led to gassing people loaded into the cars – gas chambers. Terror of the past is appearing right now in front of our eyes like a living.

Pope Francis visiting our country talked so clearly of having the memory of good and bad things. Yes! We must remember what was wrong, to take care of what is beautiful and human. To not let evil happen again.

The place where we are gathered today is a commitment for all of us. Let this be a commitment to remember and to give testimonials of the Holocaust/Porajmos. Let us dare to speak today about the tragedy from the past. Do not let the world forget about those who died in the name of the terrible German ideology.

The experience from over 70 years should be a warning to all people in Poland, Europe and in the world that we never were indifferent to all crimes and persecution of people because of their national, ethnic or religious belongingness. However, remembering the "wrong time" is no longer enough. We are committed to take care of the sense of community. This is important especially today – here and now – when the world is raging wars again, when terrorist acts kill innocent people, while others are forced to flee their country fearing for the safety of themselves and their loved ones.

Do not let the tragic history from years make a full circle. Let us not divide people into better and worse ones. Let us seek a good memory in the community-building achievements – building the "us" – as people, mutual understanding and community-oriented humanistic thinking – to other people and humanity.

Polish Roma Union based in Szczecinek has chosen as its highest goal commemorating places where Roma were dying in the darkness of war and their death was forgotten. Chelmno on the Ner is another place after Treblinka where stays a monument (due to our efforts and the help of many sympathetic people) commemorating the victims of the extermination. Let us honor their memory and bow our heads and let this monument forever be a testimony that we remember. Let ceremonies, such like this, play the role of "living history lesson" through which we are strong in the memory of the Holocaust, so we can take care of a better tomorrow for all of us" – said in his speech Roman Chojnacki.

After a short concert of Gypsy music performed by Siostry Matkowskie and after many speeches that were delivered by invited guests, the monument

to the murdered Sinti and Roma was unveiled and devoted. It was unveiled by Roman Chojnacki and Christian Klippel President of the Cultural Association of Austrian Roma (Roma Kulturverein österreichischer Dokumentations und Informationszentrum). It should be mentioned that the monument was donated by Council of Protection of Struggle and Martyrdom, Kulturverein österreichischer Roma Dokumentations und Informationszentrum from Vienna and Zukunftsfonds der Republik Österreich Zukunftsfonds der Republik Österreich, Der Nationalfonds der Republik Österreich für Opferdes Nationalsozialismus and of Polish Roma Union based in Szczecinek.

After unveiling monument His Excellency Bishop Damian Bryl, auxiliary bishop of the Archdiocese of Poznań, said a prayer of blessing, and its consecration was performed by His Excellency Bishop Franz Scharl, Auxiliary Bishop of the Archdiocese of Vienna. Roma pastor Mieczysław Jodłowski said a prayer also in Romani.

The inscription on the monument appears in five languages: Polish, Roma, Sinti, German and English (see page 7).

Then the youth read Appeal of the Youth to the World in three languages: Polish, Roma and German. They asked in this appeal for peace not only for Roma and Sinti but also for the whole world.

Numerous delegations put wreaths and bouquets of flowers at the monument. Ceremony ended leading out the flagship.

The ceremony in Las Rzuchowski could take place due to the support of: Ministry of Internal Affairs and Administration, Council of the Protection of Struggle and Martyrdom, Polish Roma Union based in Szczecinek, Cultural Association of Austrian Roma Centre for Documentation and Information; Futu-

re Fund of the Republic of Austria, National Fund of the Republic of Austria for Victims of National Socialism and the Foundation Rosa Luxemburg.

The organizers also thank for help in preparing the ceremony: Thomas Buchsbaum – Ambassador of Austria, Anna Ziółkowska – host the Museum of the Former Extermination Camp Kulmhof in Chelmno on the Ner, Wieńczyśław Oblizajek – Head of Kolski District and members of the board of Kolski County, Tomasz Ludwicki – Mayor of the city and municipalities Dąbie nad Nerem, Bożena Dominiak – Mayor of Grzegorzew and Krzysztof Lis – Head of Szczecinek County, police, fire service, medical service, youth, and especially scouts, volunteer firefighters and all those who helped us in any way to prepare this ceremony.

Polish Roma Union based in Szczecinek and The Institute of Romani Heritage and Memory and Holocaust's Victims since years endeavor to commemorate the Roma and Sinti murdered in many places during the World War II. The result of this activity was the ceremony in 2014 when there was unveiled a monument dedicated to the Roma and Sinti murdered in the former German Nazi Labor Camp and Camp in Treblinka.

Maybe even when we will no longer be in this world, this newly built monument will remind everyone of what happened over 70 years ago. Giving a tribute to Roma, Sinti and other victims of World War II let us also go full of faith and hope to build a large community in peace and love and to work together and create a future free of stereotypes, prejudices, conflicts and wars, free of everything what is evil in this world.

tłum. Kamila Zarębska

Fot. Monika Chelminiak

Pomniko rypyrybnytko pał zamarde Roma i Sinti dre obozo merybnytko dre Chełmno nad Nerem

Ania Perelka

Środake, dre dyves 3 sierpnio 2016 berś dre Veś Rzuchowsko, pe tereno kaj isy Muzeum Merybnytko Obozostyr Kulmhof dre Chełmno nad Nerem, isys kerdy uroczyność rypyrybnytko pał zamarde Roma i Sinti, save sasy mulakirde dre da šteto dre dujto sveytko maryben. Organizatoro da uroczyność isys Romano Związko dre Szczecinko.

Uroczyność dre Chełmno nad Nerem isys bary ranga. Prezydent RP Andrzej Duda i Prezydent Austria Alexander Van der Bellen obline patronato pał da rypyrybnytko uroczyność. Patronato medialny obline TVP2, Polskie Radio i gazeta „Rzeczpospolita”. Pe rakhiben isys też media austriacka (telewizja i radio ORF) i vavir media lokalna.

Uroczyność isys kerdy pał dova kaj te phenel manusienge ciacipen da štetostyr kaj Sasy zamarenys adoj też i Romen, te sykaveł pomniko rypyrybnytko pał do zamarde Romendyr. Kaj da bibahtali phuv te javel przestroga manusienge, neve pokolenienge, kaj dasavo ćiro syr dujto sveytko maryben, i dasave štety syr obozo Kulmhof am Ner już nigdy te na javen pałe.

Delegacja Sasytko Ambasadatyr sthoveł wieńco luludzia gił rypyrybnytko pomniko pał zamarde Roma i Sinti. Fot. Anna Szymańska

Celo uroczyność zacznindzia pes dofestyr syr vligirde ćhine sztandary (maśkre sztandary isys sztandaro Romane Związkoskro dre Szczecinko) i basiade isys hymny: romano, polsko, austriacko i uniakro. Pošli dova ćhaja kaj ligirenys do uroczyność pomangdte kaj varykicy łava te phenel gospodarzo do štetoskry, rani dr Anna Ziółkowska, Dyrektorka dre Muzeum Martyrologiczno dre Żabikowo.

Trzeba adaj te phenel kaj pe da obchody javne bare raja Polskatyr i vavire themendyr. Isys vykendyne pał kancelaria Prezydenta RP, Rząd, Parlamento. Javne raja vavir ćhane wojewodendyr (Poznań, Szczecin, Warszawa, Wrocław, Łódź). Przytradyne też rasiaja: biskupo Damian Bryl dre Archidiecezja Poznańsko i biskupo Franz Scharl dre Archidiecezja Wiedeńsko, ne i Siostra Aleksandra Pander kaj isy dre Papijesko Rada ds. Duszpasterstwa Migrantów dre Watykano. Isys też vykendyne vavir ćhane themytko

ambasadendyr dre Polska: Austria, Indii, Czechy, USA, Anglia, Sasy, Francja, Heładytko, Węgry, Holandia. A dava jeszcze na sare raja, bo isys jeszcze vykendyne vavir ćhane instytucjendyr: Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Instytut Pamięci Narodowej, varykicy vavir ćhane muzeum pał dujto sveytko maryben, i pherdo vavir ćhane organizacji ngo. Baro znaczenio Romenge isy też kaj pe da rakhiben przytradyne Prezydento i Wiceprezydento International Romani Union.

Najbarejredy jednak delegacja javia Austriaty – 45 manusia: javia Amasadoro Austrii dre Polska, manusia landtagendyr Burgenland i Styria, prezeso dre Stowarzyszenio Romengro dre Austria. Pał ogóto pe da uroczyność isys butendyr syr 300 manusia, dre dava też i phure manusia kaj rypyren do dukhane ćiry.

Pošli powitanio głoso zalija Roman Chojnacki, Prezeso dre Romano Związko dre Szczecinko, kaj isy dre Komisja Khe-

RYPYRAS!

tani Rządokry i Tyknedyr Nacjengry i Et-nikane. Parykirelys sareng kaj javne pe da wažno jamare najcjake uroczystość i zchurdyja uwaga syr hara trzeba isys te ziakireł kaj te terdziol adoj pomniko rypyrybnytko pał zamarde Romendyr. Łeskro przepheniben kerdzia baro wra-żenie pe sarendyr kaj isys adoj, a łava pe hara javena zarypyrde. Phendzia jof kaj dasave bibahtałe štety Romenge isys dre dujto swetytko maryben but butedyr kerde pełde Sasendyr, a adaj dre dava obozo zamarde čhine 4300 Roma i Sinti. Najbutedyr adaj zamarenys Romen dre vurdena spalinenca – adzia Sasy przeke-renys vurdena dre tykne komory gazowa. Phenelys kaj da šteto isy dadyves cicho i spokojno, ale dre jakha isy jamen do roibena čhavorengre, dajengre i dadengre. Rypyrdzia kaj dre da čiro isy dre Polska Papiežo Franciszko, savo phenel kaj manusia maś te rypyren dova so łačo i dova so isys hyria – dava isy but wažno kaj te rypyras do dukhane dyvesendyr, kaj te na domekhas nigdy ke soś dasavo pałe. Dodyja kaj dova so kerenys Sasy 70 berś dałestyr isy przestroga manusiengre, cełe svetoske, kaj naśty te kerel dyskryminacja nacjakry, etnikani czy religijno bo dałestyr saro pes zacznineł. Na mogi-nas te domekheł kaj manusia te dzielinen pes pe fededyr i gorsiedyr manusiendyr, a čiry pałe isy but phare: manusia zamarde čhen dre ataki terrorystyczna, isy marybena pełde save manusia musinen te hylcioł peskre kherendyr ke vavir the-ma. Rom przyrpyrdzia teź kaj Romano Związko dre Szczecinko juź bersiendyr kerel działani kaj dasave zabiśkirde štety kaj Sasy zamarenys Romen te javen rypyrde i but dzindle. Kaj dasavo pomniko rypyrybnytko syr adaj, kerdo isys duj berś dałestyr dre Treblinka.

Pošli da przepheniben i vavir prze-phenibena kaj kerenys zamangdłe ma-nusia, ysus najwaźnedyr wydarzenie dre do dyves: sykaiben pomniko rypyrybnytko pał zamarde Roma i Sinti. Pomniko khetanes odsłoniendle Roman Chojnacki (Prezeso dre Romano Związko dre Szczecinko) i Christian Klippl (Prezeso dre

Pe da patyvali uroczystość przytra-dyja teź Zoran Dimov, Prezydent International Romani Union.

Fot. Monika Chelminiak

Stowarzyszenie Romengro dre Austria). Trzeba adaj te rypyrel kaj pomniko isys ufundowano pełde varykicy instytucji i organizacji: Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, Kulturverein österreichischer Roma z Wiednia i Zukunftsfonds der Republik Österreich, Der Nationalfonds der Republik Österreich für Opferdes Nationalsozialismus oraz Związek Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku.

Pošli odsłonięcio pomniko modlitwa odphendzia Bp Damian Bryl, a poświęcin-dzia pomniko Bp Franz Scharl – pošli dova modlitwa romanes phenelys romano pa-storo Mieczysław Jodłowski (Nowa Sól).

Syr vydyčoł da pomniko i so isy pe łeskry tablica čhindło moginen te dykheł pe ryg 7 dre da gazeta. Čhindło isy dre panć čhibia: polsko, romanes, sinti, sa-sytkes i dre čhib angielsko.

Syr pomniko isys juź sykado, terne manusia przedyne apre dre tryn čhibia (polsko, romanes i sasytkes) Apelo Ter-nendyr, kaj pe sveto te na javel dyskry-minacja pe manusiendyr, pe Romendyr i Sinti, i kaj te na javen pe sveto marybe-na maśkre nacji:

Jawen saste i bahtałe. Skendy jamen dadywes adaj dre weś rzuchowsko, dre šteto kaj zamarde bute manusien. Da bar, da pomniko kaj kerdziem, oddel pa-tyw sare Romenge i Sintenge kaj nasia-dzie dre sasytko obozo Kulmhof, sało sys dre dujto maryben swetytko.

Dre Baro maryben swetytko nasiadzi-ne but manusia pre celo sweto. Maśkre zamardendyr rakte pe Roma. Dre da berś miniakireł epta desia panć berś syr Sasy kerde do obozo paś foro Chełmo nad Ne-rem i wyligirde Romen kaj sys dzide dre Burgenland i Styria.

Roma i Sinti pre celo sweto dzinen so dava isy i kieso doligireł natolerancja i kamen te ugaruweł sare manusien pre sweto. Sy jek sweto i sare manusia pre phuw isy desate sama, sy ten do samo prawo kie dzipen i kie bah. Nek da raki-ryben sykaweł jamenge syr čaciunes te dzias dre dzipen kaj manuś te oddel jek jekheske patyw.

Reperas pał jamare pszałendyr i phe-niandyr kaj nasiadzine, kaj dadywes te dzinas so sy hyrja a so ładsio, kaj manuś by dziestyr mogineł te kerel hyrja bucia te obrakheł men o Deweł. Nek do hyrja buty dre historia Europakry te na rysioł butyr. Na kamas butedyr marybena. Na kamas te zaśtakireł patyw manusiengro. A da mułorengre łokhi phuw...

KULTURAKERO FARAJN AUSTRIKIE RO-MENDAR, ORGANIZACJA POLSKIE RO-MENGRY ZRP DRE SZCZECINKO.

Pošli apelo vavir čhane delegacji sthovenys luludzia gił pomniko rypyrybnytko, a pošli dova syr vyligirde čhine sztandary uroczystość pe zakończyndzia. Manusia gene te dykheł Muzeum Me-rybnytko Obozo Kulmhof dre Chełmo nad Nerem.

Uroczystość dre Veś Rzuchowsko isys kerdy pełde wsparcio finansowo save dyne dała instytucji (podav polska nazwy): Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Rada Ochrony Pa-mięci Walk i Męczeństwa, Związek Ro-mów Polskich z siedzibą w Szczecinku, Stowarzyszenie Kulturalne Austriackich Romów, Centrum Dokumentacji i Infor-macji; Fundusz Przyszłości Republiki Au-strii; Narodowy Fundusz Republiki Austrii na rzecz Ofiar Narodowego Socjalizmu, Fundacja im. Róży Luksemburg.

Da pomniko rypyrela sareng so ker-dzia pes dre do šteto dre dujto swetytko maryben. So jame juź na javasam pe da sveto, to pokoleni pošli jamendyr mu-sinen te dzinen so pes adoj kerelty i ke so isy manuś by dzieskro zdolno te ke-reł vavire manusieske. A jame dzias dre przyszłość hadyne sieresa, kaj oddyjam w końcu patyv jamare manusiengre.

Spotkanie międzypokoleniowe w formie wykładów

„Historia i kultura Romów i Sinti”

Międzypokoleniowe warsztaty edukacyjno-integracyjne pod nazwą „Historia i kultura Romów i Sinti” jakie odbyły się w hotelu Olimpia w Poznaniu, były integralną częścią uroczystości upamiętniających pomordowanych Romów i Sinti, o których możecie dowiedzieć się więcej z artykułu Andrzeja Sochaja. Spotkanie można by podsumować jednym słowem – było gorąco. Prócz teoretycznych wykładów, które niezaprzeczalnie były bogate w wiele przydatnych treści, największą wartość miały jednak dyskusje, które toczyły się w kularach, już po zakończeniu oficjalnych wystąpień.

przyg. i fot. Agnieszka Bieniek

Pierwszy dzień wykładów rozpoczęła swym referatem „Upamiętnienie Romów i Sinti w Polsce i Europie” **dr Dagmara Mrozowska z Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. rtm. W. Pileckiego w Oświęcimiu, reprezentująca także Uniwersytet Jagielloński.** Dr Mrozowska nakreśliła zgromadzonym pokrótce mapę miejsc pamięci Romów i Sinti na terenie Europy, z wyszczególnieniem monumentów powstałych by oddać cześć mordowanym w latach wojny Romom.

Kolejnym prelegentem był **mgr lic. Andrzej Sochaj, Sekretarz Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu funkcjonującego przy Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku,** który przedstawił uczestnikom warsztatów historię i funkcjonowanie Obozu Zagłady w Chełmnie nad Nerem wykładem „Zagłada Romów i Sinti w pierwszym, niemieckim Obozie Zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem w czasie II wojny światowej (1941-1945)”. Dzięki temu wystąpieniu zgromadzeni mieli szansę poznać lepiej przejmującą historię miejsca, gdzie dnia poprzedniego odbyły się uroczyste obchody oraz odsłonięcie pomnika upamiętniającego Romów i Sinti.

Zoran Dimov, prezydent International Romani Union mówił o sytuacji międzynarodowej Romów i problemach jakie ich dotyczą. Szczególnie zwrócił uwagę na fakt, iż Romowie mają trudność z porozumieniem się między sobą,

co w dalszej perspektywie rzutuje także na brak porozumienia ze społeczeństwem większościowym. Podkreślał, że wśród Romów brak liderów, którzy mogliby prowadzić społeczność ku zmianom i rozwojowi – sugerował założenie romskiej partii politycznej, i reprezentację mniejszości romskiej w polskim rządzie dając za przykład inne państwa, w których takie partie prężnie funkcjonują. Dimov wysunął również na pierwszy plan potrzebę wzajemnej integracji pomiędzy różnymi grupami romskimi oraz Romami z różnych krajów. Konkludując – prezydent IRU za najbardziej palące problemy społeczności romskiej uznał bezrobocie, brak edukacji i integracji.

Drugą część śródowych wykładów rozpoczęła **mgr Justyna Matkowska (Uniwersytet Wrocławski) Pełnomocnik Wojewody Dolnośląskiego do spraw mniejszości narodowych i etnicznych** wystąpieniem „Sytuacja i tożsamość etniczna kobiet pochodzenia romskiego”, w którym ukazała jak na przestrzeni wieków zmienia się wizerunek kobiety romskiej w różnych ujęciach. Jak okazało się w ożywionej dyskusji wywołanej wykładem mgr Matkowskiej pojęcie emancypacji Romni dla wielu słuchaczy, jak i samej prelegentki, miało skrajnie różne znaczenie. Zgromadzeni zastanawiali się, czy emancypacja kobiet romskich jest tożsama jedynie z ich edukacją i zdobywaniem kolejnych tytułów naukowych, czy też w konsekwencji nie jest zagrożeniem dla poczucia tożsamości narodowej i oddalania się od wielowie-

kowych zasad. Koniec końców, zdania pozostały podzielone i dało się zauważyć dość przewidywalną opozycję pokolenia starszyny romskiej versus spojrzenie z zewnątrz, które reprezentowali polscy wykładowcy.

Z kolei **Krzysztof Kasak z Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie** zamykający śródowy panel przedstawił krótki, choć bardzo ciekawy wykład „Psychologiczne aspekty oddziaływania autorytetu. Rozproszenie odpowiedzialności na przykładzie II wojny światowej i działań państw autorytarnych”, w którym zgłębiał tajniki ludzkich zachowań pod wpływem presji wywieranej przez osoby obdarzone autorytetem, na podstawie doświadczenia Jane Elliot walczącej przeciwko rasizmowi w Stanach Zjednoczonych, jakie przeprowadziła na dzieciach w 1995 roku oraz eksperymentu psychologicznego Stanleya Milgrama z 1961 i 1962 roku.

Drugi dzień warsztatów rozpoczął swym wykładem „Kim są Sinti – historia i charakterystyka grupy” **mgr Andrzej Łuczak (Uniwersytet Zielonogórski), który pełni funkcję Dyrektora Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu działającego przy ZRP w Szczecinku.** Dzięki jego wystąpieniu słuchacze poznali genezę grupy Sinti, która do dziś jest grupą mało znaną i często błędnie charakteryzowaną.

Dr hab. prof. UAM w Poznaniu Tomasz Wicherkiewicz w swym referacie „Historia i potrzeba badań lingwistycznych nad językiem romani. Troska

o zachowanie języka romani przykładem ratowania zagrożonej romskiej tożsamości” podkreślił, że archeologią Romów jest właśnie ich język i badania nad nim przeprowadzane. Zaalarmował słuchaczy przedstawiając skalę zagrożenia języka wymarciem według kryteriów Atlasu języków zagrożonych UNESCO, na której język romani klasyfikował się zatrważająco wysoko osiągając jeden z najwyższych stopni zagrożenia. Dr Wicherkiewicz poruszył także kwestię braku rozwoju języka romani, zatracania starych słów i zbyt wielu zapożyczeń z innych języków, szczególnie w kontekście wyrażen związanych z nowoczesnymi technologiami. Brak romskich odpowiedników i nieudolne odmiany polsko-romskie, jak piloto, czy laptopo zubożają język, a wszystko to sprawia, że język romani staje na drodze do powolnego zatracenia, a w konsekwencji nawet wymarcia.

Kolejnym z wzbudzających wiele emocji wykładów był ten **mgr Jerzego Norberta Grzegorka, (Uniwersytet Szczeciński)**, „(Nie)Rom w zmianie postrzegania 'Innego'. Perspektywa uczestnicząca – wrażliwość badacza – wrażliwość etyczna”, w którym skierował do słuchaczy otwarte pytanie, czy osoba spoza społeczności jest w stanie rzetelnie i dogłębnie zbadać kulturę romską i opublikować wyniki tychże badań. Okazało się, że jest to trudne do zrealizowania bez wychodzenia poza zasady Romani-pen. Nie łatwiej byłoby też w przypadku, gdyby badania przeprowadzał badacz pochodzenia romskiego, który o ile mógłby

zgłębić hermetyczną romską kulturę, z pewnością nie zdobyłby już zezwolenia na jej publikację. Z tych rozważań zrodziło się z kolei pytanie – jak więc zbadać Romów, ich kulturę, tradycje, obyczaje i tożsamość; jak ich poznać i uczynić dla świata „dostępniejszymi”, podczas gdy to oni sami bronią dostępu do tej wiedzy.

Ostatnim referentem międzypokoleniowych warsztatów był **Krzysztof Kasak**, który zaangażował słuchaczy do uczestnictwa w warsztacie psychologiczno-społecznym na temat stereotypów i ich zwalczania „Stereotypy i różnice międzykulturowe, a postrzeganie drugiego człowieka”. Krzysztof Kasak zaskoczył słuchaczy podziałem stereotypów według psychologii, w którym mogą być one nie tylko negatywne, ale i neutralne, a nawet pozytywne. Przy pomocy krótkich ćwiczeń przekonał zgromadzonych jak łatwo przychodzi nam posługiwanie się stereotypowym myśleniem i jak głęboko niektóre z nich są w nas zakorzenione. Jak powszechni wiadomo, stereotypy tworzą się w wyniku niewiedzy i idącego za nią strachu. Kolejny raz zebrani mogli się więc przekonać, jak bardzo istotne jest by „dali się poznać” innym, z czego profity mogłyby czerpać obie strony.

W tegorocznych warsztatach uczestniczyło około 90 osób i zgodnie ze swą nazwą były to warsztaty wielopokoleniowe – uczestniczyli w nich zarówno studenci, absolwenci, jak i przedstawiciele stowarzyszeń romskich, osoby angażujące się w pracę na rzecz Romów z całej Polski, w tym m.in. z Nowej Soli,

Andrychowa, Wrocławia, Szczecinka, Lublina, Pabianic, Głubczyc, Jasła, Zielonej Góry i Szczecina. Towarzyszyli nam również przedstawiciele duchowieństwa w osobie Krajowego Duszpasterza Romów Ks. Stanisława Opockiego i siostry Aleksandry Pander z Papieskiej Rady do spraw Duszpasterstwa Migrantów i Podróżujących w Watykanie.

Żałujemy, że odzew osób pobierających stypendia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji dla studentów romskich i uczniów szkół ponadgimnazjalnych pochodzenia romskiego na nasze zaproszenie był tak niewielki. Znalazła się zaledwie garstka takich osób, które można było policzyć na palcach jednej ręki... Nie zapominajmy o tym, że angażowanie się w działalność na rzecz społeczności jest jednym z warunków otrzymania stypendium. Słaba frekwencja ze strony stypendystów z pewnością zostanie wzięta pod uwagę w trakcie kolejnego konkursu stypendialnego, który rozpocznie się już jesienią wraz z nowym rokiem szkolnym i akademickim.

Projekt realizowany dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Fundacji im. Róży Luksemburg

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

**FUNDACJA
im. RÓŻY
LUKSEMBURG**

Szlakami bestialsko pomordowanych przez Niemców i zapomnianych przez resztę narodów

Dla mnie było to pierwsze, wymarzone i długo wyczekiwane spotkanie z tak liczną grupą Cyganów. Przy okazji dopowiem, że lubię się posługiwać tym określeniem i nie ma ono dla mnie żadnych negatywnych konotacji. Moje wielkie pragnienie spełniło się 30 lipca 2016 roku. Właśnie tego dnia spod Muzeum Etnograficznego w Tarnowie otulony w dźwiękach muzyki wykonywanej przez kapelę Romano Iłó, wyruszył już po raz XVII Międzynarodowy Tabor Pamięci Romów. Choć to przepiękne i zjawiskowe zgromadzenie dla niektórych nadal pozostaje jedynie miejscem spotkania i zabawy, w rzeczywistości ma na celu przybliżenie historii i upamiętnienie krzywd oraz cierpienia jakiego doznawali Cyganie podczas II wojny światowej.

W

tę upalną sobotę szlakami martyrologii ruszyłam z Taborem by w końcu, nie przez literaturę czy sztukę, ale na

żywo, poznać Romów, doświadczyć emocji związanych z wędrowką, ale przede wszystkim, by oddać cześć pomordowanym. Wielokrotnie podczas pielgrzymki słyszałam słowa „*zginęli tylko dlatego, że byli Cyganami*”. Faktycznie, mordowani byli bez ogródek, z przejawami wyraźnego sadyzmu. Niemcom nie robiło znaczenia, czy egzekucja dotyczyła mężczyzn, kobiet czy dzieci. W Szczurowej te ostatnie były

zakopywane żywcem lub rozbijano im główki o kapliczkę znajdującą się obok tej największej cygańskiej mogiły.

To trzeba wiedzieć! O tym właśnie trzeba mówić, bo Tabor to nie tylko przyjemność, Tabor to świadectwo, które ma nieść każdy, czy jest Romem czy nie, bo ta prawda, zbyt długo była ukryta. Nie zgadzam się na jej dalsze maskowanie przed światem. Nie zgadzam się na pomijanie tych informacji

w mediach. Czekam, aż w podręcznikach historii ukaże się zapis o Samudaripen (Porrajmos), bo eksterminacja nie dotyczyła jedynie Żydów. Czas zacząć pokazywać prawdę, szkoła to najlepsze miejsce do tego typu działań, a ich początkiem muszą być wyedukowani nauczyciele historii. Osobiście nie miałam okazji rozmawiać z żadnym, który posiadałby wiedzę w tym zakresie, chociaż przynajmniej nie było ich wielu.

Teraz opiszę i udokumentuję fotografiami unaoczniającymi to barwne i wzruszające taborowe życie, obfitujące w czas zadumy, ale i wesołych spotkań, bo takie chwile są równie ważne i potrzebne, gdyż życie toczy się dalej i właśnie to jest najpiękniejsze.

Zanim wyruszyliśmy w drogę wozami, uroczystość została oficjalnie otwarta przez Dyrektora Tarnowskiego Muzeum Etnograficznego Pana Andrzeja Szpunara oraz Wójta Gminy Szczurowa Pana Andrzeja Zalewskiego. Jak co roku, romski duszpasterz ksiądz Stanisław Opocki odmówił modlitwę i pobłogosławił zgromadzonych. Orkiestra Romano Ilo przy wspianym wokalu Kamila Kowalskiego i jego kompanów wykonała hymn romski, a siostry Kamila (Monika, Magda, Natalia i Ania) w towarzystwie cygańskich dam zaprezentowały zgromadzonym piękny taniec.

Pierwszym planowanym postojem na drodze Taboru była stadnina koni w Klikowej, obecnie prowadzonej przez Fundację Klikowską Ostoję Polskich Koni. Tam zostaliśmy suto ugoszczeni, konie odpoczęły w cieniu, a my ociągając się, w końcu ruszyliśmy w dalszą drogę. Postawa najstarszej tarnowskiej Cyganki Marii Andrasz (bibi-ciotki Sary), śpiew nader utalentowanych: Kamila, Angello i Dżeremiego, dobre humory i dach nad głową pozwoliły nam na wytrwanie w tym upale i dotarcie do kolejnego przystanku. Natomiast stale unoszący się w powietrzu zapach końskiej sier-

ści, popuszczał nam wodze wyobraźni i przenosił w nieznaną taborową przeszłość.

Gdy konie odpoczywały, my udaliśmy się na Cmentarz w Zabnie, gdzie znajduje się bezimienna mogiła Cyganów (prawdopodobnie pochodzenia austriackiego), którzy jak mówił Adam Bartosz (pomysłodawca i dusza Taboru), zostali przywiezieni tam przez Niemców w celu wykonania konkretnych prac, a po zakończeniu zadania w 1943 roku rozstrzelani. Pochowano tam 49 osób, chociaż istnieje prawdopodobieństwo, że w późniejszym czasie dołączyło do

fot. Monika Chelminiak

fol. Monika Chelminiak

nich 12 nazistowskich ofiar pochodzenia romskiego. Podczas uroczystości przemawiali: Proboszcz parafii Antoni Mikrut, Duszpasterz Romów ksiądz Stanisław Opocki, Adam Bartosz – organizator, wieloletni Dyrektor Tarnowskiego Muzeum Etnograficznego, Kazimierz Jaworski – Ambasador Polskiej Romy w Szwecji, który w imieniu Cyganów złożył wieniec wraz z reprezentantem Kancelarii Premiera Rzeczypospolitej, Wiesławą Kostrzewą-Zorbas, której prywatnie towarzyszył małżonek Grzegorz. Również temu obrzędowi towarzyszył śpiew i pozostawienie na nagrobnej płycie świateł pamięci.

W dalszą drogę do obozowiska w Szczurowej starym cygańskim wozem udali się tylko nowicjusze i najtwardsza Romni Anna z domu Brzózka. Dla nas gadzi była to niezapomniana przygoda, którą przynajmniej ja zamierzam kontynuować za rok. Ponieważ na wozie zostały same niewiasty, nadplanowy postój zażyczyłyśmy sobie na stacji benzynowej wzbudzając tym zaskoczenie nie tylko jej pracowników, ale i przebywających tam kierowców. Ośmielony naszym zachowaniem woznica postanowił na bocznych drogach uczyć swojego następcę Filipa sztuki powożenia bryczką, sam uprawiając przy tym akrobacje na jednym z za-

przęgniętych koni, czym przysporzył nam niemało strachu. Mimo przygód i drobnego znużenia, szczęśliwie i zgodnie z planem udało nam się dotrzeć do obozowiska, gdzie toczyło się już bardzo wesołe życie towarzyskie. Czekano jednak na nas z oficjalnym otwarciem. Ponowne, uroczyste zawieszenie flagi nastąpiło przy dźwiękach akompaniamentu kapeli cygańskiej, następnie cygańska poetka z Kijowa Raisa Nabaranchuk odczytała wiersz i wręczyła organizatorowi Adamowi Bartoszowi podarunek. Po wszystkim rozpoczęła się nieoficjalna część imprezy o której celowo nie będę pisać, a ciekawych zapraszam na kolejny Międzynarodowy Tabor Pamięci Romów, który odbędzie się latem 2017 roku.

Kolejny dzień przyniósł dwa ważne wydarzenia, odwiedziny mogiły pomordowanych mieszkańców na cmentarzu w Szczurowej oraz występy artystyczne na uprzednio przygotowanej scenie.

Szczurowa, jak już wiecie, nie jest zatem jedynie miejscem obozowiska, ale i miejscem pamięci. Nieprzypadkowo została wybrana na coroczne spotkania Romów z całego świata. W tym roku międzynarodowa delegacja była szczególnie liczna za sprawą Karoliny Mirgi, która dojechała na uroczystość z 30-osobową grupą trenerów zajmujących się holokaustem

fol. Monika Chelminiak

romskim. Przybyli oni z takich krajów jak między innymi: Hiszpania, Holandia, Bułgaria, Rumunia, Węgry, Słowacja, Macedonia, Czechy. Byli również z nami fundatorzy tablicy nagrobkowej z wymienionymi nazwiskami wszystkich zabitych Romów, będących mieszkańcami Szczurowej. Dzięki byłemu konsulowi Niemiec w Krakowie dr Laurids Hölscher i jego uroczej małżonce Lee-Elisabeth Hölscher-Langner, grób przestał być bezimiennym miejscem pochówku zamordowanych. Tablicę opatrzyli jedynie skromnymi słowami „NIEMIECCY PRZYJACIELE ROMÓW”. Za ten dar, również w tym roku dziękowała ostatnia ocalała Krystyna Gil. Nie zabrakło byłego i obecnego Dyrektora Muzeum Andrzeja Bartosza i Andrzeja Szpunara oraz wójta Gminy Szczurowa Mariana Zalewskiego. Na mogile, która jest pierwszym na świecie monументem wzniesionym na cześć zgładzonych przez Niemców Romów, uroczyste złożono wieńce i światło, a słowa Pani Krystyny wzbudziły silne wzruszenie u większości uczestników. Tym razem tłumaczono je również na język angielski z uwagi na zagranicznych gości. Na koniec nie mogło zabraknąć tradycyjnego obrzędu jakim jest wypicie kieliszka wódki i symboliczne podzielenie się nią ze zmarłymi.

Po wszystkim, uczestnicy oddalili się do obozowiska, gdzie powoli szykowała się do występów grupa artystów. Dzieci tym razem nie pozwoliły o sobie zapomnieć okupując licznie scenę i w radosnych płasach wyrażając swoje przywiązanie do kultury i zabawy.

fot. Monika Chełminiak

Po uroczystościach w obozowisku dla rozbawionych uczestników został wyświetlony dokumentalny film o profesjach romskich. W czasie jego projekcji był z nami jeden z jego twórców – Paweł Lechowski znany większości jako Paszka.

Chociaż pogoda o poranku nie zapowiadała się być łaskawą to i tak ostatniemu z oficjalnych dni przyświecała uroczysta aura i dało się wyczuć emocje w przygotowaniach do czekającej nas ceremonii. W Borzęcinie nastąpiło bowiem ponowne odsłonięcie i poświęcenie zniszczonego w kwietniu 2016 roku pomnika autorstwa Małgorzaty Mirgi-Tas. W uroczystościach uczestniczyli wysokiej rangi przedstawiciele rządu, a Prezydent RP Pan Andrzej Duda objął ją swoim patronatem delegując do swojej reprezentacji Ministra Wojciecha Kolar-

skiego. Szczegóły z tego wydarzenia podaję w odrębnej relacji.

W podsumowaniu, pozwolę sobie na osobistą dygresję. Sądzę, że każdy dumny Cygan powinien chociaż raz w życiu uczestniczyć w Taborze. Dlaczego? Bo to żywa i silnie zapadająca w pamięć lekcja historii. Historii, której nadal nie uczą w szkołach, a która niezbędna jest dla budowania tożsamości Romów w Polsce i na świecie. W historii tej, jak opisałam powyżej, jest czas na kontemplację, ale i zwyczajną radość z zabawy i spotkania. Za rok będzie to XVIII już zjazd Romów i ich miłośników, być może twórcy zechcą wykorzystać jego „pełnoletność” i powiązać z urodzinami romskich 18-stoletników? Kto wie?

przyg. i fot. Monika Chełminiak

fot. Monika Chełminiak

Maškrethemytko
Rypyrybnytko
Taboro Romano

Dromesa kaj Sasy zamarenys Romen

Isy sobota, dyves 30 lipco 2016 berś, pasie Muzeum Etnograficzno dre Tarnów basiaveł Romano Iłto, a pasie łengr gila już XVII berś vytradeł Maškrethemytko Rypyrybnytko Taboro Romano. Tradeł kaj sykaveł historia da phuviakry kaj Sasy zamarenys Romen, kaj te rypyreł Romen zamarden dre dujto svetytko maryben i te oddeł łenge patyv.

So berś syr tradeł Rypyrybnytko Taboro siundło isy syr manusia rakiren maškre pestyr, kaj do jamare manusia zamarde čhine pełde Sasendyr tylko pełde dova kaj isys Romenca. I adzia właśnie isys. Sasy zamarenys Romen bare frejdasa, na dykhenys czy dava mursia, dziuvla czy čhavore. Przecieź dre Szczurowa Sasy zahandłe romane čhavoren syr isys jeszcze dzide, a vaviren zamarenys syr rozmarenyś łenge sierore pe ściany. Dava na deł pes te ophenel czy te čhineł spokojnie, ale dava musinas te rypyreł svetoske. Bo Rypyrybnytko Taboro to na tylko rakhiben Romengro, dava isy jamaro świadectwo kaj romane dukha dre historia te na javen duredyr ugarude, kaj sveto te phenel łendyr adzia sames but syr dukhendyr vavire nacjengre. Jamary dukhani historia musinel te javel rypyrdy dre media, a dre pustika historiatty

dre szkoły musinel w końcu te javen informacji pał romano holokausto Porajmos.

Dabersitko Taboro khetanes oficjalnie phirade gił Muzeum Etnograficzno dre Tranów Dyrektoro do muzeum Andrzej Szpunar i Wójto dre Gmina Szczurowa Andrzej Zalewski. Syr so berś modlitwa phendzia i poświęcindzia Taboro Romano Rasiaj Stanisław Opocki. Or-

kiestra Romano Iłto zabasiadzia romano hymno i Taboro tradyja dromesa kaj Sasy zamarenys Romen.

Pošli tej i haben dre stadnina dre Klikowa, Taboro tradyja ke jekhto štetto kaj so berś oddeł patyv mułorengre – cmenatro dre Żabno. Adoj isy byłavytko grobowco Romengro kaj Sasy zamarde dre 1943 berś. Syr phenel Adam Bartosz, prawdopodobnie Roma

fot. Monika Chelminiak

doła isys Austriaki, saven Sasy jandte dre da ryga kaj te keren saveś bucia, a pošli dova syr skończynđte zakari-dyne łen. Zahandte isy adoj 49 manusia, ale isy dasave manusia kaj phenen kaj Sasy zahandte adoj późnij jeszcze 12 Romen saven zamarde. Pe uroczystość dre Żabno przephenenys: Proboszczo dre do parafia Antoni Mikrut, Romano Rasiaj Stanisław Opocki, Adam Bartosz – organizatoro Taboroskro pełde da sare bersia, Kazimierz Jaworski – Polsko Rom Szweccyjaty, savo thodzia luludzia Romendyr pe pomniko, kheta-nes raniasa kaj reprezentynetyś Kancelaria Premiera – Wiesława Kostrzewa-Zorbas. Pošli roibnytko bagipen ceło Taboro tradycja ke Szczurowa.

Dre Szczurowa Taboros isys zorga-nizowano baro śteto kaj sare manusia pes zarykirde. Adaj pasie romano hym-no błade romani flaga, a romani po-etka Ukrainaty – Raisa Nabaranchuk, przedyja apre wierszo i dyja prezento organizatoroske – Adam Bartosz. Pošli dova ke phaś rat isys kerde tysi, isys jag, rakirybena, frejdy, khelibena – romano taborowo dzipen. A pe vavir dyves isys zaplanowana duj ważna wydarzeni dre dabersitko Rypyrybnytko Taboro: uroczystość pe cmentaro dre Szczurowa, kaj isy garude Roma zamarde pełde Sasendyr, i koncerto pe specjalnie kerdy scena.

Szczurowa isy bajbutedyr dzindli pe sveto da śtetendyr kaj so berś tradet Taboro i kaj Sasy zamarenys Romen.

Adaj so berś javen najbutedyr manusia cełe svetostyr pe Rypyrybnytko Taboro. Dre dava berś javne adaj dodatkowo 30 manusia vavir ćhane themendyr, kaj załen pes holokaustosa, saven jandzie Karolina Mirga. Javne jone Hiszpaniatyr, Holandiatyr, Bułgariatyr, Rumuniatyr, Węgrendyr, Słowaccyjaty, Macedoniatyr i Czechendyr. Isys teź adoj fundatory tablica nagrobkowo, pe savi isy ćhinde łava sare zamarde Romengre kaj isys dzide dre Szczurowa. Kana grobo dava nani już byłavytko, a isy adzia pełde duje manusiendyr, Sasendyr: dr Laurids Hölscher savo isy konsulo Sasytko dre Kraków i łeskry romni Lee-Elisabeth Hölscher-Langner. Pe tablica ćhinde tylko skromna łava „Sasytko przyjacielu Romengre”. Pał da daro parykirdzia Krystyna Gil, ostatnio dzidy ke da pora manuśni kaj hylcija wtedy gił zamaryben sasytko dre Szczurowa.

Adaj pałe przephenenys so duj Dyrektory dre Muzeum Etnograficzno dre Tarnów, Adam Bartosz (sys vagestyr) i Andrzej Szpunar (isy kana), ne i Wójto dre Gmina Szczurowa Marian Zalewski. Grobowco dre Szczurowa isy jekhto pe sveto grobo Romengro zamarde pełde Sasendyr. Pošli przephenibena manusia sthoda luludzia pe pomniko, a pošli do łava kaj phenetyś Krystyna Gil dyćto isys jasva dre jakha ke niektóra manusia. Sare przephenibena isys przedyne apre teź pe ćhib angielsko, pełde dova kaj but manusia javne adoj vavire themendyr. Pe końco Roma vypine głažo

pał łokhi phuv mułorengre i manusia rozgene pes – rysine ke śteto kaj isys terdo Taboro.

Javia ciro pe występy pe scena, pe gila, basiaibena i khelibena. Bavinenys pes i Roma i gadzie, a frejdy na sys końco. Pošli zabawa isys mektło filmo dokumentalno pał zawody i profesji romane, a dre widownia maśkre manusiendyr kaj obdykhenys da filmo isys Paweł Lechowski, manuś kaj kerdzia da filmo.

Pe vavir dyves – ostatnio dyves Rypyrybnytko Taboro – pogoda na sys śukar, ale manusia na myślinenys nawet kaj te roztrađet pes khere. Dre da ostatnio dyves isys but ważno wydarzenio dre Borzęcin: sykaiben i poświęceniio Pomniko Rypyrybnytko pał Zagłada Romengry zamarde pełde Sasendyr dre 1943 berś dre Borzęcin, kaj konś pophagirdzia dre kwietnio dava berś. Pe daja uroczystość javne vykendyne raja rzą-dostyr, a Prezydent RP Andrzej Duda oblija patronato da wydarzenio – dre Borzęcin reprezentynetyś łes Ministro dre Kancelaria Prezydenta, Wojciech Kolarski. Butendyr pał uroczystości dre Borzęcin ćhinas dre vavir artykuło.

Pał berś Rypyrybnytko Taboro pałe vytradeła dre drom kaj Sasy zamarenys Romen. Bo Roma i Romengre przyjacielu Polaki dzinen i rypyren do dukhane ćirendyr i ophenena da historia vavire pokoleniengre.

Pał siukar relacja i zdjęci dabersitke Taborostyr parykiras raniake Monika Chelminiak.

Ania Perelka

Fot. Monika Chelminiak

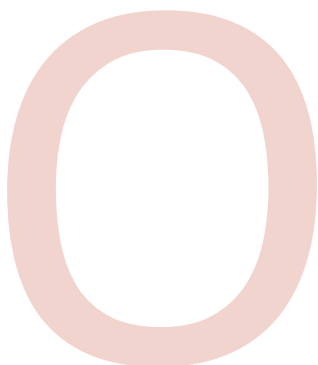
BARO ROMANO DROM – BARO BEŠIPEN

Roma ande literatura, historia, polityka

Ogólnopolsko konferencja pało Roma ande Polska Akademia Nauk

27 czerwca 2016 ando Pałac Staszica w Instytucie Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk Warszawate sas ogólnopolska konferencja naukowa pało Roma „Baro Romano drom – Baro bešipen”. Roma ande literatura, historia, polityka. Konferencja sas ceło dźiwes he kierde ła: Zespół Komparatystyki Literackiej i Badań Imagologicznych Instytutu Badań Literackich PAN; Instytut Literatury Polskiej Uniwersytetu Warszawskiego; Instytut Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu przy Związku Romów Polskich.

dpowiedzialność pał konferencja liłe pe peste dr Anna Sobieska z Instytutu Badań Literackich PAN he mgr lic. Andrzej Sochaj, Sekretarz Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu, sawo imar deś he pańc berša działineł pało Związek Romów Polskich ando Szczecinkos.

Konferencja ophuterdzia dr Anna Sobieska. Kierynełas joj konferencjaha ando pierwszo część pt. „Roma ande literatura”. Jekhto wykłados „Obraz Cygana w polskim czasopiśmiennictwie XIX i na początku XX wieku” wakierełas dr Grażyna Pawlak (Instytut Badań Literackich PAN). Ando peskro wystąpienos ophendzia sar ande dostępno literatura czasopiśmienniczo (w opracowaniach, felietonach, w poezji, prozie) dikhenas pro Roma ando XIX he XX wiekos aż pes rozpoćindzias II swetosko mariben ando 1939. Sas ande łende różna stereotypy pał Roma he koda sas romengie pro phuiben.

Następno tematos sas „XIX-wieczna antropologiczna, fotograficzna i folklorystyczna kolekcja” Magdalena Machowska (Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie). Phenelas pał badania sawe kierdzias pał 30 paramisja Izydora Kopernickiego (1825-1891). Izydor Kopernicki sas igen godziawer doktoris, antropologos, etnografos. Sas tiż najfeder współpracownikos Oskara Kolberga he łeskro wykonowcos testamentu. Korkoro peskie kierdzias kwestionariuśis pro badania he pro but wyprawy. Sas jof jekhto dźieno so phendzia kaj kampał te wykorzystineł zdjeci ando badania etnograficzne; badinełas so dział sune manuśengie sar łen pes badineł – kajso wareso mek niko na kierelas ando kada ciasos – domukełas kaj te awen publikowana teksty so uthowen dźiuwła. Skidełas Romane paramisja he gila. Badinełas sawe sy różnice maśkar Roma pałe Rumunia he pało Węgry.

Palis Ewelina Chodakowska (Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu) ando peskro wykłados „Przyroda Papuszy” sikhadzia utracimen rajos, sawo ćiaćies sas ando Romano taboris. Ophenelas pał motywy przyrody ande Papuszakre gila. Wspomindzia kaj ande zachodnio kultura sy ćiak utracimen rajos. Sy igen bary przepaścia maśkar „manuśeskro dźiwipen”

he „dźiwipen ande natura” he niko na pamentineł sawo swetos mukla manuś. Papusza na zabistredzia – sar dikhełas pałe błaka ando peskro kher gorzowoste „Kałes ćiriktores sar romniori” na jekhwar wspomindzia peskie dźiwipen ando taboris.

Dr Magdalena Rudkowska (Instytut Badań Literackich PAN) wakierełas sar Józef Ignacy Kraszewski ande peskri powieść „Chata za wsią” sikhadzia Romen. Phenelas sar dikhenas pre powieść tajsa he ada dźiwes dźiene so ła ćitinenas. „Chata za wsią” sy powieść ludowa. Ande łate sy poruszimen tematos pał dyskryminacja Romów. Józef Ignacy Kraszewski napisindzia but książki, a „Chata za wsią” sy maśkar łende najfeder.

Agnieszka Caban (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie), ando peskro wykłados „Wędrówka i wielki postój w książce Zdzisława Kazimierzczuka *Pożegnanie taboru* – analiza reportażu i jego znaczenie w kontekście współczesnej wiedzy o osiedlaniu Cyganów” sikhadzia sar ważno sy oja puplikacja, he sar joj wpłynindzia pro but manuśa ande koda ciasos he pre łengri godzi pał akcja osiedleńczo.

Palis ando peskro wystąpienos pt. „Utrwalenie wielkiego postoju taborów w literaturze romskiej” Justyna

Wakierenas pało Roma ando PRL-is, soskie sas przymusowo bešiben pre jekh than, he kaj mušinenas o Roma te phireł ande bući. Wakierenas ći akana sar mińindzia adeci ćiasos kajsi polityka sas łacchi ći tiż na.

Matkowska (Uniwersytet Wrocławski) sikhadzia sar o Romnia he Roma (Bronisława Wajs Papusza, Edward Dębicki, Teresa Mirga, Jan Mirga he meg buter) ande peskri poezja opisinen akcja osiedleńczo. Sar naści zabisteren sar koda sas, bo abo korkore przegełe e akcja albo, tiż awer dziene wakierenas łengie sar sas.

Następno sas Maria Szoska (Uniwersytet Gdański) he Aleksandra Zielińska (Uniwersytet Warszawski), saworen dzienen pre konferencja lite ando filmowo swetos. Maria Szoska porównindzia filmos „Ida” w rež. Paweł Pawlikowski ła „Papusza” w rež. Krzysztof Krauze i Joanna Kos-Krauze. Sikhadzia łengre walory artystyczna he, tiż so wakierenas pało filmy o dziene so łen obdikhte he o krytycy. Aleksandra Zielińska ando peskro wykłados pt. „Cyganie w filmie rosyjskim” phenetas sar na jekhtar Romano motyvos sas he sy wykorzystimen ando filmos radziecko, akana rosyjsko, he sawi ważno rola odgrywineł na ćiak propagandowo, ale he tiż rozrywkowo. Sławna sas Romane chóri, teatry kiernas łen o Teatr Romen skidłe pes ando 1931. Jekh filmos sas ćiak pało Roma a ando awer Rom sas główno bohateris. Sy filmy na pało Roma, ale dodikheł pes Romen, ando awer Romano tematos sy ćiak ćiepo. Przykłados śaj aweł Rom, he teskro dziwipen ando igen popularno serialis „Cygan” z 1980 r.

Pre konferencja sas tiż wakeriben. Prowadząco sas Andrzej Łuczak, Dyrektor Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu. Ando wakeriben lili udziałos o: dr Adam Bartosz, Andrzej Grzymała-Kazłowski, dr Łukasz Kwadrans, he Andrzej Sochaj.

Wakierenas pało Roma ando PRL-is, soskie sas przymusowo bešiben pre jekh than, he kaj mušinenas o Roma te phireł ande bući. Wakierenas ći

akana sar mińindzia adeci ćiasos kajsi polityka sas łacchi ći tiż na.

Porówninenas sawi sas perdało Roma polityka ando PRL-is he ande Europa środkowo-wschodnia ando berša 1945-1989; sikhade so sas mišto, a so na ando przymusowo bešiben pre jekh than, he sar koda wpłynindzia pre Romani kultura, tradycja he ći śaj Roma wisaren pes ando taboris. Palis wakierenas sar dziwen o Roma ande Polska; phenenas pał wykluczenie społeczne, stereotypy, integracja ći asymilacja Romów, bućiakro rynkos, edukacja, he sawi rola śaj załen o instytucje kulturalne ande promocja go-dzi pał Roma he mek buteder.

Ande dujto część konferencji wakierenas pał tematos „Romowie w historii, polityce”, kaja część prowadzinełas o Andrzej Sochaj (Uniwersytet Szczeciński), Sekretarz Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu. Rospoćindzia Katarzyna Oklińska (Uniwersytet Warszawski). Ando peskro wystąpienos „Wokół eseju Zygmunta Baumana *O cyganach i demokracji*” wakierełas pało Roma he sikhadzia najważneder myśli sawe kodoj sas.

Palis ande peskri prezentacja Alicja Rutowicz (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II) „Romowie w Polsce – Polscy Romowie?” phenetas pał peskre badania socjologiczne pało Roma sawe kierdzias.

Elżbieta Mirga-Wójtowicz (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie) sikhadzia peskri prezentacja „Polityka wobec Romów w Polsce po akcesji do UE. Programy na rzecz integracji Romów”. Ophenetas tiż pał peskri bući Romenca.

Palis Andrzej Łuczak (Uniwersytet Zielonogórski) ando peskro wystąpienos „Rola romskich organizacji pozarządowych w mobilizacji etnicznej Romów w Polsce” phenetas sar sy potrzebna romane organizacje pozarzą-

dowe kaj te pomoginen Romengie, kaj te aweł na zabisterdzi romani kultura, tradycja, historia, ćhib, kaj te aćioł Romenca saworo so sy amaro Romano. Romane organizacje mušinen te na domukeł kaj te aweł asymilacja, kaj ando kajso swetos sar akana sy o terne Roma naści zabisteren ko jon sy, he katar.

Ostatnio wykłados ande kaja konferencja sikhadzia politologos dr hab. prof. Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie, Marcin Szewczyk. Łeskri prezentacja „Romowie – polityka – Unia Europejska” sas pał polityka Unia Europejsko skierimen ko Roma he sawe śaj dochuden Romen szanse a sawe zagrożenia.

Sy man pre myśla kaj wystąpienia he koła teksty so naści sas oćitimen awena opublikowano ando materiały pokonferencyjne ando newo berś. Waškoda kaj sas mek ćiepo ćiasos pro końcos muklam fajno filmos pał romane bućia „Romane Butia. Profesje romskie. Rzemiosła romskie” autorstwa Pawła Lechowskiego. Konferencja zakończindzia pes o godz. 19:30.

Rado som me he awer organizatory kaj so berś sy buteder dziene pał różna instytucje naukowo-badawcza, he tiż mek buteder dziene śaj śunen he dikhen Romani kultura, historia. Sikhlon so śaj aweł łengie pomocna kaj te kieren feder bući Romenca ande Polska, Europa he ando swtos.

M. Szewczyk

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Działalność pał Instytut Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu isy finansowano pełde
Ministro Spraw Wewnętrznych i Administracji

WIELKA WĘDRÓWKA – WIELKI POSTÓJ

Romowie w literaturze, historii, polityce

OGÓLNOPOLSKA KONFERENCJA NAUKOWA W POLSKIEJ AKADEMII NAUK

Dnia 27 czerwca 2016 r. w Pałacu Staszica w Instytucie Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk w Warszawie odbyła się ogólnopolska konferencja naukowa. Jej tematem była „Wielka wędrówka – wielki postój. Romowie w literaturze, historii, polityce”. Konferencję, która trwała cały dzień, zorganizowały następujące instytucje: Zespół Komparatystyki Literackiej i Badań Imagologicznych Instytutu Badań Literackich PAN; Instytut Literatury Polskiej Uniwersytetu Warszawskiego; Instytut Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu przy Związku Romów Polskich.

Andrzej Sochaj

Zramienia organizatorów odpowiedzialnymi za przygotowanie i przebieg konferencji byli: dr Anna Sobieska z Instytutu Badań Literackich PAN oraz mgr lic. Andrzej Sochaj, Sekretarz Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu, który już od blisko piętnastu lat działa przy Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku.

Konferencję otworzyła gospodarz spotkania dr Anna Sobieska. Przewodziła ona także pierwszej części konferencji, która została poświęcona interesującemu zagadnieniu pt. „Romowie w literaturze”. Pierwszy wykład pt. „Obraz Cygana w polskim czasopiśmiennictwie XIX i początku XX wieku” wygłosiła dr Grażyna Pawlak (Instytut Badań Literackich PAN). Podczas swojego wystąpienia omówiła w jaki sposób w dostępnej literaturze czasopiśmienniczej (w opracowaniach, felietonach, w poezji, prozie) postrzegano Romów w XIX i w XX w. do czasu wybuchu II wojny światowej

w 1939 r. Pojawiały się w nich różne stereotypy dotyczące Romów i ukazywano ich najczęściej w mało pozytywnym świetle.

Kolejny temat, „XIX-wieczna antropologiczna, fotograficzna i folklorystyczna kolekcja cyganologiczna Izzydora Kopernickiego. Charakterystyka, opis i losy zbioru” przedstawiła dr Magdalena Machowska (Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie). W swoim wystąpieniu omówiła ona stan swoich dotychczasowych badań na temat 30 baśni Izzydora Kopernickiego (1825-1891). Był on wybitnym lekarzem, antropologiem, etnografem, prawą ręką Oskara Kolberga i wykonawcą jego testamentu. Sam stworzył kwestionariusz do swych badań i rozlicznych wypraw. Był pionierem w wielu sprawach, m.in. postulował robienie i używanie fotografii w terenie jako formę zbierania materiałów etnograficznych; badał co się śni ludziom, których się bada i – co było nowością w owym czasie – dopuszczał do publikacji teksty kobiet. Zajmował się też zbieraniem bajek i pieśni cygańskich. Badał pod kątem antropo-

logicznym różnice pomiędzy Romami z Rumunii i z Węgier.

Później Ewelina Chodakowska (Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu), w swoim wykładzie „Przyroda Papuszy” ukazała raj utracony, który istniał naprawdę, a było nim taborowe życie Romów. Omawiając motyw przyrody w wierszach Papuszy wspominała, że w kulturze Zachodu nie istnieje inny raj niż raj utracony, ponieważ pęknięcie pomiędzy „życiem człowieka” i „życiem naturalnym” jest tak głębokie, że nikt nie pamięta, jaki świat zostawił człowiek po drugiej stronie przepaści. Papusza pamiętała – i wspominała ten świat, obserwując czasem „jaskółkę czarną jak Cyganieczka” zza okna domu gorzowskiej kamienicy.

Następnie dr Magdalena Rudkowska (Instytut Badań Literackich PAN) przybliżyła pokrótce w jaki sposób Józef Ignacy Kraszewski w swojej powieści „Chata za wsią” przedstawił Romów oraz w jak została ona wtenczas i zostaje dzisiaj odbierana przez czytelników. „Chata za wsią” należy do grupy powieści ludowych, porusza

tematykę dyskryminacji społeczności cygańskiej. Jest jedną z najpoczytniejszych powieści Kraszewskiego.

Natomiast Agnieszka Caban (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie), w wykładzie „Wędrówka i wielki postój w książce Zdzisława Kazimierczuka *Pożegnanie taboru* – analiza reportażu i jego znaczenie w kontekście współczesnej wiedzy o osiedlaniu Cyganów” ukazała wagę tej publikacji ze względów dokumentacyjnych i jej wpływ na ówczesną wiedzę wielu ludzi na temat akcji osiedleńczej.

Potem w swoim wystąpieniu pt. „Utrwalenie wielkiego postaju taborów w literaturze romskiej” Justyna Matkowska (Uniwersytet Wrocławski) przybliżyła, w jaki sposób u znanych poetów i poetek romskich (m.in. Bronisława Wajs Papusza, Edward Dębicki, Teresa Mirga, Jan Mirga i inni) została ukazana akcja osiedleńcza; jak bardzo zapadła w ich pamięć dzięki temu, że sami ją przeżyli lub zapoznali się z nią dzięki relacjom świadków tych wydarzeń.

Później Maria Szoska (Uniwersytet Gdański) oraz Aleksandra Zielińska (Uniwersytet Warszawski), wszystkich uczestnikom konferencji przeniosły w świat filmu. Maria Szoska porównując film „Ida” z „Papuszą” w reż. K. Krauze i J. Kos-Krauze ukazała jego walory artystyczne oraz to, w jaki sposób film został odebrany przez widzów i krytykę. Natomiast Aleksandra Zielińska w swoim wykładzie pt. „Cyganie w filmie rosyjskim” przybliżyła zebranych, jak często motyw cygański był i jest wykorzystywany w filmie wcześniej radzieckim, a teraz rosyjskim i jaką odgrywał i odgrywa rolę, nie tylko propagandową, ale i rozrywkową. Sławne w tamtej scenerii były i są chóry cygańskie, teatry, jakie tworzyli, m.in. Teatr Romen powstał właśnie w 1931 r., z chórów cygańskich. Jedne filmy były poświęcone tylko Romom, w innych Rom występował jako jeden z głównych bohaterów. Nie są o nich, są jedynie ich częścią, a i w innych filmach temat cygański traktowany jest jako dodatek. Przykładem takiego znanego obrazu Roma, i jego życia, który wyłania się zza szklanego ekranu był i jest bardzo popularny radziecki serial „Cygan” z 1980 r.

W samym środku konferencji miał miejsce panel dyskusyjny. Jego mode-

ratorem był Andrzej Łuczak, Dyrektor Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu. Oprócz niego w niniejszym panelu wzięli udział: dr Adam Bartosz, Andrzej Grzymała-Kazłowski, dr Łukasz Kwadrans, oraz Andrzej Sochaj. Paneliści wymienili swe poglądy i spostrzeżenia na tematy wskazane przez moderatora. Zostały omówione przede wszystkim kwestie związane z ukazaniem przyczyn polityki produktywizacji Romów w okresie PRL oraz tego, czy polityka ta z perspektywy czasu była słuszna.

W czasie dyskusji nakreślono jaka była polityka państw Europy środkowo-wschodniej wobec Romów w porównaniu z PRL w okresie 1945-1989 r.; ukazano blaski i cienie przymusowego osadnictwa Romów – co było dobre, a co złe i jaki był i jest wpływ przymusowego osadnictwa Romów na tradycyjną kulturę Romów i możliwości powrotu taborowego życia. Potem zatrzymano się nad sytuacją mniejszości romskiej w Polsce po 1989 r.; dyskutowano na temat wykluczenia społecznego, stereotypów, integracji czy asymilacji, Romów, rynku pracy, edukacji, roli instytucji kulturalnych w promowaniu wiedzy na temat narodowości romskiej itp.

Później przyszedł czas na część drugą konferencji, jaką stanowił blok wykładów na temat „Romowie w historii, polityce”. Tej części konferencji przewodniczył Andrzej Sochaj (Uniwersytet Szczeciński), Sekretarz Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu. Najpierw Katarzyna Oklińska (Uniwersytet Warszawski), w wystąpieniu pt. „Wokół eseju Zygmunta Baumana *O cyganach i demokracji*” poświęciła swoją uwagę Romom, aby uwypuklić najważniejsze myśli, jakie się tam znalazły.

Potem w swojej prezentacji Alicja Rut Rutowicz (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II) „Romowie w Polsce – Polscy Romowie?” w jasny sposób przedstawiła stan swoich dotychczasowych, socjologicznych badań o Romach.

Później Elżbieta Mirga-Wójtowicz (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie) zapoznała zebranych ze swoją prezentacją „Polityką wobec Romów w Polsce po akcesji do UE. Programy na rzecz integracji Romów”. Omawiając tę tematykę podzieliła

się również swoim doświadczeniem z pracy z Romami na tym polu.

Następnie w swoim krótkim wystąpieniu pt. „Rola romskich organizacji pozarządowych w mobilizacji etnicznej Romów w Polsce” Andrzej Łuczak (Uniwersytet Zielonogórski) podkreślił ich wagę w niesieniu pomocy Romom w zachowaniu romskiej kultury, języka, historii, ich tożsamości, całego dziedzictwa. Romskie organizacje winny przeciwstawiać się asymilacji i jedną z ich ról winno być dbanie o to, aby w globalizowanym świecie, pędzącym coraz szybciej, Romowie przekazywali swoją spuściznę następnym pokoleniom.

Ostatnim wykładowcą w czasie tej konferencji był politolog dr hab. prof. Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie, Marcin Szewczyk. Jego prezentacja pt. „Romowie – polityka – Unia Europejska” poruszała kwestie związane z polityką wobec Romów i ukazywała szanse i zagrożenia polityki prowadzonej przez Unię Europejską w stosunku do Romów.

Mamy nadzieję, że powyższe wystąpienia oraz teksty referatów, które tego dnia nie mogły zostać zaprezentowane również znajdują się w publikacji pokonferencyjnej, która ukaże się zapewne w przyszłym roku. Dzięki temu, że było jeszcze trochę czasu, na koniec konferencji jej uczestnicy mogli obejrzeć bardzo interesujący film o romskich profesjach zatytułowany „Romane Butia. Profesje romskie. Rzemiosła romskie” autorstwa Pawła Lechowskiego. Konferencja zakończyła się o godz. 19:30.

Cieszy mnie i innych organizatorów fakt, że z roku na rok, dzięki wysiłkowi wielu osób z różnych instytucji naukowo-badawczych, coraz szersza grupa ludzi ma możliwość zapoznania się z historią, kulturą i tożsamością Romów, a także ubogacenia swojej wiedzy i doświadczenia w pracy z Romami w Polsce, Europie i na świecie.

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Działalność Instytutu Pamięci
i Dziedzictwa Romów
oraz Ofiar Holokaustu
jest realizowana dzięki dotacji
Ministra Spraw Wewnętrznych
i Administracji

VI POSIEDZENIE

RADY NAUKOWEJ INSTYTUTU

Dnia 13 czerwca 2016 r. w siedzibie Związku Romów Polskich w Szczecinku odbyło się VI posiedzenie Rady Naukowej Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu. Spotkanie poprowadzili: Roman Chojnacki prezes Związku Romów Polskich w Szczecinku oraz Andrzej Sochaj sekretarz Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu (Uniwersytet Szczeciński). Ponadto wzięli w nim udział: prof. dr hab. Ewa Nowicka-Rusek (Uniwersytet Warszawski i Collegium Civitas); dr hab. prof. US Janusz Mieczkowski, dr hab. prof. UAM Tomasz Wicherkiewicz (Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu); dr Dagmara Mrozowska (Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. rtm. W. Pileckiego w Oświęcimiu; Uniwersytet Jagielloński); dr Anna Ziółkowska (Dyrektor Muzeum Martyrologii w Żabikowie-Luboniu); dr Mateusz Alan Babicki (Uniwersytet Gdański) oraz Jerzy Norbert Grzegorek (Uniwersytet Szczeciński).

Andrzej Sochaj

Fot. Anna Szymańska

Obrady VI posiedzenia Rady Naukowej Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu otworzył tuż po godz. 11:00 prezes Związku Romów Polskich Roman Chojnacki, który serdecznie przywitał wszystkich zgromadzonych uczestników spotkania. Trwało ono ponad trzy godziny.

Na początku posiedzenia Andrzej Sochaj, sekretarz Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu przekazał krótką informację na temat dotychczasowego 15-letniego dorobku Instytutu, ze szczególnym uwzględnieniem ubiegłorocznej działalności tej jednostki dokumentacyjno-badawczej.

Następnie zatrzymano się nad kwestią przygotowania i przebiegu tegorocznych obchodów upamiętnia-

jących Romów i Sintj, którzy zostali zamordowani w byłym niemieckim, nazistowskim Obozie Zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem w czasie II wojny światowej. Obchody, które odbędą się w Lesie Rzuchowskim 3 sierpnia br. objął swoim Honorowym Patronatem Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Andrzej Duda. Tego dnia zostanie odsłonięty i poświęcony pomnik upamiętniający Romów i Sintj, którzy zostali zamordowani w tym pierwszym Obozie Zagłady powstałym na terenach okupowanych przez Trzecią Rzeszę w czasie II wojny światowej.

Postanowiono, że na początku lipca br. na terenie Muzeum odbędzie się drugie spotkanie robocze w tym samym składzie co w lutym, i wtedy ostatecznie zostaną uzgodnione wszystkie kwestie związane z przygotowaniem i właściwym przebiegiem tej uroczystości.

Następnie Jerzy Norbert Grzegorek przedstawił pomysł związany z utworzeniem czasopisma naukowego o tematyce romskiej, pod kątem nie tylko historycznym, ale także psy-

chologicznym, socjologicznym, dziedzictwa kulturowego Romów, gdzie można by było przedstawić wyniki działalności dokumentacyjno-badawczej Instytutu.

Inną poruszaną kwestią było przygotowanie nowych publikacji oraz wznowień uprzednio już wydanych opracowań w ramach serii wydawniczej „Romowie wczoraj i dziś”. Przedstawiono propozycję zasad ich redagowania, przygotowania do druku i recenzowania oraz popularyzacji m.in. w czasie konferencji lub sympozjów naukowych.

Później omówiona została możliwość wspólnej organizacji międzynarodowej konferencji romologicznej o Zagładzie Romów, której owocem byłaby publikacja naukowa. Zaproponowano miejsce, termin oraz pokrótce naszkicowano jej tematykę. Do końca lipca członkowie Rady Naukowej zredagują i prześlą swoje dalsze sugestie w tej sprawie, aby w 2017 r. taka konferencja mogła się odbyć.

Ważną kwestią była także sprawa kultywowania i dbania o język romski oraz prowadzenia nad nim badań

i możliwości utworzenia studiów filologicznych języka romskiego na UAM w Poznaniu, którą przedstawił dr hab. prof. UAM Tomasz Wicherkiewicz.

Prof. dr hab. Ewa Nowicka-Rusek poruszyła kwestie związane z integracją, a nie asymilacją Romów i potrzebą dalszych badań nad tym zagadnieniem i wsparcia działań w tym celu. Na koniec Sekretarz Instytutu przedstawił pokrótce najbliższe plany Instytutu – m.in. udział w konferencji pt. „Wielka wędrówka – wielki postój. Romowie w literaturze, historii, polityce”, która odbędzie się 27 czerwca 2016 r. w IBL PAN; nowe miejsca upamiętnienia – Majdanek, Gęsi Borek (Siedlce); udział w obchodach poświęconych pomordowanym Romom i Sinti – w Treblince czy w Garwolinie we wrześniu br.

Wszyscy uczestnicy posiedzenia z wielkim uznaniem wyrazili się na temat gazety „Romano Atmo”, wydawanej przez Związek Romów Polskich. To na jej łamach oraz na stronie internetowej www.romowie.com są zamieszczane artykuły, w których można znaleźć na bieżąco podejmowane inicjatywy i prace wykonane przez

Instytut Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu. Podkreślono także duży wkład w promocję Instytutu i jego prac dzięki audycjom „Romano Dzipen”, jakie są emitowane w Radiu Koszalin. W tym roku ukazało się bowiem kilka audycji w ramach cyklu podsumowującego piętnastolecie działalności Instytutu

VI posiedzenie zamknął prezes ZRP Roman Chojnacki, który podziękował wszystkim uczestnikom spotkania za przybycie. Mamy nadzieję, że jego owoce poznamy w najbliższym czasie.

Tegoroczne posiedzenie Rady Naukowej, a także cała działalność Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu działającego przy Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku jest finansowana dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

fol. Monika Chelminiak

Borzęcín Dolny. Bo prawda i dobro zwyciężają nie tylko w bajce.

przyg. i fot. Monika Chelminiak

Dzień ten zapowiadał się ponuro, nostalgia związana z ostatnim dniem Taboru, pomimo lata pogoda była jesienna i dżdżysta, dające się wyczuć nastroje podenerwowania czy wszystko pójdzie zgodnie z planem, udzieliły się większości uczestników. Wyruszyliśmy z obozowiska 1 sierpnia

2016 roku około 11-tej rano, aby żaden z przybyłych przedwcześnie gości nie pozostawał sam w oczekiwaniu. Pomnik stał odsłonięty, drewniana postać w pozie wyrażającej konanie, skąpana w kropłach deszczu wyglądała nader wymownie. Tego dnia właśnie o wymowę i symbolikę chodziło wszystkim zgromadzonym, bo czas ten miał pokazać zwyrodnialcom, którzy w kwietniu 2016 roku z premedytacją zniszczyli

istniejący pomnik, że ich działanie przyniosło odwrotny, niezamierzony przez nich efekt. Ślady zniszczeń pierwszego pomnika nosiły wyraźne znamiona zaplanowanej akcji dewastacyjnej. Komu przeszkadzał wpisujący się w krajobraz drewniany pomnik? To pytanie ma szansę pozostać bez odpowiedzi. Kilka dni przed uroczystością policja poinformowała, że pomimo intensywnych działań sprawców nie udało się wykryć. I zapewne zgodnie z oczekiwaniami zwyrodnialców byłby to dla wszystkich smutny finał, jednak tak się nie stało, dzisiejsi Romowie to mądrzy ludzie, do tego mają prawdziwych przyjaciół. Dzięki ich inicjatywie pomnik autorstwa Małgorzaty Mirgi-Tas zyskał nową odsłonę. Patronat nad uroczystością jak i finansowanie odbudowy, a właściwie stworzenie od podstaw nowego pomnika przyjął na siebie Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Pan Andrzej Duda, którego reprezentował podsekretarz stanu w Kancelarii Prezydenta RP Wojciech Kolarski.

Tego dnia spotkali się z nami ponownie przedstawiciele władz, gospo-

darze i goście z zagranicy. To Ci ostatni odśpiewali pod pomnikiem hymn. Duszpasterz Romów ksiądz Stanisław Opocki odmówił wspólnie ze zgromadzonymi modlitwę i poświęcił pomnik. Zaproszeni i gospodarze przemawiali w imieniu własnym jak i instytucji, które reprezentowali. Byli to: wspomniany Wojciech Kolarski, urzędujący konsul generalny Niemiec w Krakowie dr Werner Köhler, reprezentant konsulatu amerykańskiego w Krakowie Marek Guzik, reprezentantki Wojewody Mazowieckiego Elżbieta Mirga-Wójtowicz i Jolanta Nawalany, Zastępca Wójta Gminy Borzęcin Tadeusz Żurek, reprezentant władzy lokalnej radny Andrzej Kwaśniak, Dyrektor Muzeum Etnograficznego w Tarnowie Andrzej Szpunar oraz reprezentacja Nadleśnictwa.

Nie zabrakło również autorki odnowionego pomnika Małgorzaty Mirgi-Tas, ukraińskiej poetki Raisy Nabaranchuk, inicjatorów Adama Bartosza i Natalii Gancarz, artystów, cyganologów, gości oraz reprezentacji Romów. Święto to zjednoczyło ludzi i działania przeciw złu. W tym miejscu zamordowanych zostało 21 dzieci, wszyscy wiedzieli co ich czeka, dorośli i dzieci, krzyczeli z przerażenia. Rodzice zanim zginęli widzieli śmierć swoich pociech... nie sądzę by ktoś był w stanie pojąć lęk i ból, który im towarzyszył. To piekło ludzie ludziom zgotowali. O tej tragedii ma nam przypominać pomnik, a każdy, który posiadał tę wiedzę

powinien ją głosić dalej, bo wszystko można zniszczyć, ale nie pamięć.

Uroczystość dobiegła końca. Niedługo po tym wydarzeniu zapłonęło ostatnie ognisko, wcześniej jednak gościliśmy w obozie ministra Kolarskiego, który wykazał żywe zainteresowanie Taborem jak i borzęcińskim piekłem. Otrzymał od Adama Bartosza broszury opowiadające o martyrologii Cyganów na ziemiach Małopolski, które ze szczególnym zaciekawieniem czytał. Ten dzień, oficjalnie zakończony wizytą podsekretarza stanu i innych ważnych gości, zapadnie w pamięci uczestników na długo.

Jednak prawdziwym zakończeniem niech będzie poniższa fotografia.

Zamieszczam ją na końcu, choć była pierwszą z wykonanych w borzęcińskim lesie. Dla mnie prezentuje szczególnie wymowną symbolikę. Oczekujące na złożenie wieńce w barwach obu narodów pokazują ich obecną postawę w sprawie Romów, ale i wyrażają historyczne wspomnienie tragedii, w której zgodnie z relacją świadka Józefa Kołodziejca, również Polacy mieli swój udział. Tragedii, która nie ma prawa się więcej powtórzyć. Dlatego każdy z nas powinien wyzbyć się ksenofobii, którą jako naród, mamy w sobie zbyt silnie zakorzenioną oraz nauczyć się akceptacji wobec siebie i innych.

Zatem, jak mówią niektórzy Cyganie: „*bqđźcie szczęśliwi i zdrowi*”.

Fot. Monika Chelminiak

BORZĘCIN

Ciacipen vykhełdzia, pomniko pałe isy terdo.

Dyves dava zaligirełys pes ponuro, jekhe rygaty smutko kaj dava isy ostatnio dyves Rypyrybnytko Taboro, a vavire rygaty jesienno pogoda. Ale przecież sare manusia kaj przytradyne dava berś pe Taboro, adzia ciaciunes ziakirenys właśnie pe da chwila, pe da dyves, kaj pophagirdo varykicy čhona dałestyr Pomniko Rypyrybnytko pał Zagłada Romengry zamarde pełde Sasendyr dre 1943 berś dre Borzęcin sykado javeła naprawiono i terdziola dre do samo šteto.

Ania Perelka

Fot. Monika Chelminiak

Dre dyves 1 sierpnio, dre ostatnio dyves Maškrethemytka Rypyrybnytko Taboro Romano dre 2016 berś, o 11-tej gił phaś dyves Taboro vytradyja Szczurawatyr ke Borzęcin. Adoj ziakirdo isys już odbudowano Pomniko Rypyrybnytko pał Zagłada Romengry zamarde pełde Sasendyr dre 1943 berś dre Borzęcin. Naprawiono, bo – może na sare dava dzinen – dre kwietnio dava berś saveś hyria manusia rozmarde

i pophagirde da kaštuni rzeźba kaj kerdzia romani čhaj artystka Małgorzata Mirga-Tas, pomniko savo oddetys patyv Romenge zamarde pełde Sasendyr. Kana, jekh dyves gił Rypyrybnytko Dyves pał Porajmos, terdo isys pałe dre do samo šteto. Syr Taboro przytradyja adoj pe do šteto dre veś, pomniko terdo isys odsłonięto, a kaštuno manuś pe do rzeźba kaj sykado isy syr mereł, isys ceło kindo brysyndestyr. Widoko

dava phenetys butedyr syr desia łava. Jednak na udyja pes ke końco do hyria manusienge do fengro wandalizmo, do wybryko kaj te rozmareł do pomniko, kaj te na javeł adaj znako kaj zamarde čhine adaj Roma. Koneske wadzinetys kaštuno pomniko dre veś? Niestety pe da puciben chyba na rakhasam odphe-niben. Varykicy dyves gił da uroczystość hełade podyne kaj na udyja pes tenge te rakheł kon dava kerdzia.

Patronato pał da uroczystość i finansowanie nevo pomniko kerdzia Prezydento RP Andrzej Duda, savo bi-ćhadzia ke Borzęcin vykendyne manusies peskre kancelariatyr – Prezydentos reprezentynetyś Ministro Wojciech Kolarski.

Dre do dyves pe uroczystość dre Borzęcin javne but vavir ćhane manusia, vykendyne instytucjendyr, lokalna śeratune raja, ne i Roma Polskatyr i vavire themendyr, save zabagdte romano hymno paś pomniko. Romano Rasiaj Stanisław Opocki odphendzia modlitwa gił pomniko i poświęcindzia łes. Pošli dova przephenenys zamangdte manusia, pał pestyr i instytucji save reprezentynenys adoj: rypyrdo juź sygedyr Wojciech Kolarski, Sasytko konsulo generalno dre Kraków dr Werner Köhler, reprezentanto amerykańsko konsulato dre Kraków Marek Guzik, reprezentantki Wojewodakre Mazowiecko Elżbieta Mirga-Wójtowicz i Jolanta Nawalany, Zastępcza Wójtka Gminy Borzęcin Tadeusz Żurek, radno Andrzej Kwaśniak, Dyrektoro dre Muzeum Etnograficzno dre Tarnów Andrzej Szpunar.

Isys adoj teź khetanes sare Taborostyr: Adam Bartosz, Natalia Gancarz, autorka pomnikoskry Małgorzata Mirga-Tas, romani poetka Ukrainatyr Raisa Nabaranchuk, vavir artyśty i manusia kaj lubinen jamary romani nacja. Sare manusia khetanes sykade kaj rypypren

fot. Monika Chelminiak

do dukhane ćirostyr i odden patyv zamarde Romenge.

Adaj dre da śteto Sasy zamarde 21 ćhavoren, sare dzinenys so łen ziakireł, i ćhavore i phuredyr manusia, sare denys godli dariatyr. Dada zanim ćhine zamarde tyktle syr Sasy zamaren łengre ćhavoren. Dava na mieścineł pes mange dre siero, savi duk i dar isys dre łengre godzia. Dava saru manusia manusienge kerde, nasvali ideologia kerdzia łen manusien by dzieskro. Dałe tragediatyr isy te przybiśkireł jamenge da pomniko, a sare kon dałestyr dzinen musinen dałestyr głośno te pheneł, kaj te na javeł dava zabiśkirdo. Jame Roma, ale i sare łacze manusia – rypyrasam.

Uroczystość pe savi sykado ćhija nevo pomniko zakończyndzia pes. Dyćli isys i frejda ke manusia kaj da nevo pomniko isy kerdo, i smutko pał do dukhane wydarzeni. Taboro rysija ke obozo. Javia adoj teź i Ministro Wojciech Kolarski, saveske Adam Bartosz dyja pustik pał zamaryben Romen pełde Sasendyr pe phuvia Małopolska. Później rozhaćkirde ostatnio jag pe dabersitko Taboro...

Rypyras, rypyras i but ćhinas pał Porajmos dre Romano Atmo, isy dasave manusia kaj phenen kaj za but dałestyr phenas... Ale jame rovas ceło ćiro, dzi-ja jamare nacjake roven pał do jamare manusiendyr... Łokhi phuv łenge.

fot. Monika Chelminiak

Dzień Pamięci o Zagładzie Romów i Sinti

AUSCHWITZ symbol Zagłady Narodu Romskiego

W nocy z 2 na 3 sierpnia w 1944 roku w komorze gazowej nr V Niemcy zgładzili 2897 Romów i Sinti, dzieci, kobiety i mężczyzn, wszystkich żyjących jeszcze w obozie więźniów tej narodowości. 3 sierpnia obóz stał już pusty. Po zakończonej eksterminacji, jeden z SS-manów powiedział, że była to najtrudniejsza likwidacja w historii KL Auschwitz-Birkenau. Romowie nie chcieli pokornie umierać. Ukrywali się, zapierali, a nawet atakowali strażników. Nad obozem unosiło się wycie matek, wściekłość ojców, krzyki przerażenia i rozpacz. Przez siedemnaście miesięcy istnienia Zigeunerfamilienlager zmarło prawie 21 tys. Romów i Sinti ze wszystkich 23 tys. w nim osadzonych. Szacuje się, że podczas II wojny światowej Niemcy zamordowali łącznie ponad 500 tys. Romów i Sinti.

Od 1997 co roku, 2 sierpnia na terenie byłego rodzinnego obozu cygańskiego (Zigeunerfamilienlager) w Auschwitz II-Birkenau Romowie spotykają się, by uczcić pamięć pomordowanych Romów i Sinti. Tak też i teraz, 2 sierpnia 2016 w 72. rocznicę likwidacji byłego rodzinnego obozu cygańskiego na terenie byłego niemieckiego, nazistowskiego obozu koncentracyjnego i zagłady Auschwitz II-Birkenau, odbyły się uroczystości upamiętniające tę rocznicę. Wzięło w niej udział kilkaset osób. Pod pomnikiem upamiętniającym Zagładę Romów i Sinti na terenie byłego Zigeunerfamilienlager złożono wieńce i oddano hołd pomordowanym. Wśród uczestników obchodów byli więźniowie ocaleni z zagłady, przedstawiciele organizacji romskich, polskiego rządu i parlamentu, Parlamentu Europejskiego, korpusu dyplomatycznego, społeczności żydowskiej, dyrekcja i pracownicy Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau, przedstawiciele władz regionalnych i lo-

kalnych. W obchodach wzięła udział młodzież z Albanii, Bułgarii, Niemiec, Węgier, Włoch, Macedonii, Słowacji, Czech, Francji, Austrii, Rumunii, Hiszpanii i Polski zrzeszonej w Międzynarodowej Sieci Młodzieży Romskiej ternYpe.

Niemiecki Rom Siegfried Heilig w obozie w Auschwitz stracił 11 członków swojej rodziny. Sam przetrwał wojnę w ukryciu. W swoim wystąpieniu zwrócił się do młodego pokolenia, aby nigdy nie zapomniało o nieopisa-

nych cierpieniach i prześladowaniach, jakie dotknęły jego społeczność. Podkreślił, że to dzisiejsza młodzież ma za zadanie zadbać, aby wydarzenia sprzed lat nigdy się nie powtórzyły.

Roman Kwiatkowski, Prezes Stowarzyszenia Romów w Polsce przywołał słowa Ojca Świętego Franciszka, że „świat jest znów w stanie wojny”. „(...) Tym bardziej potrzebujemy solidarności. Zwłaszcza my Romowie, którzy nigdy nie wywołaliśmy żadnej wojny, a jesteśmy ofiarami każdej

z nich” – podkreślił. Zwrócił uwagę na potrzebę wspólnego działania przeciwko odradzającym się postawom faszystowskim, rasistowskim, nacjonalistycznym i ksenofobicznym.

Soraya Post ze Szwecji, europarlamentarzystka, której mama była Romni powiedziała: „*Odczuwam smutek. Obecność w tym miejscu jest bolesna. Boli pamięć, boli gdy staramy się zrozumieć, gdy odkrywamy fakty*”.

Zvi Rav-Ner, były ambasador Izraela w Polsce zwrócił się do Romów, jako „braci w Holokauście”, mówiąc że „*koniec końców skończyliśmy tutaj razem*”.

Romani Rose, szef Centralnej Rady Niemieckich Sinti i Romów podkreślił, że po katastrofie cywilizacyjnej, jaka miała miejsce w Auschwitz, narody Europy w żmudnym procesie pojednania i integracji stworzyły koncepcję demokracji i państw prawa, które stanowią podstawę wartości europejskich. Zwrócił uwagę na zagrożenie wynikające z niewidzialnych mechanizmów antycyganizmu. Głęboko zakorzenione uprzedzenia mają dramatyczny wpływ na codzienne życie Romów i Sinti w Europie.

Christian Illedits, Przewodniczący Parlamentu Kraju Związkowego Burgenlandu przypomniał, że według udokumentowanych źródeł w obozie tym na świat przyszło 371 dzieci – żadne z nich nie przeżyło.

Wielu szanowanych osób przybyło na obchody upamiętniające Zagładę Romów i Sinti, jednak największe poruszenie wśród uczestnikach wzbudził

91-letni wujek Rom z Francji – Raymond Gureme. W podróży do Krakowa, do Auschwitz towarzyszyła mu wnuczka Marine Hageman. Nie sposób powiedzieć ile w tym szczupłym staruszku było energii, empatii i radości. Oto krótka historia jego życia w czasie II wojny światowej.

Pierwsze 15 lat swojego życia spędził w cyrku i kinie należącym do jego rodziny. Był klaunem, akrobatą i operatorem kinowym. Pewnego dnia, w październiku 1940 roku dwóch francuskich żandarmów zabrakło całą rodzinę, a następnie odebrano im majątek – cyrk i kino. Na dwa miesiące całą rodzinę umieszczono w obozie w Darnetal w pobliżu Rouen. Stamtąd wagonami bydłocymi zostali przewiezieni do obozu w Linas-Monthlery, na południe od Paryża. Zimno, choroby, głód, śmierć. Za namową rodziców uciekł. Spotkał się z nimi po 12 latach w Belgii. Uciekał nie raz. W ciągu całej wojny sześć razy. Ucieczka była jego formą oporu. W czasie ucieczek kilkakrotnie stykał się z ruchem oporu. Pierwszy raz spotkał się z nim w szpitalu w Angers. Tam, jeden z partyzantów powierzył mu swoją misję. Miał za zadanie ukraść ciężarówkę pełną jedzenia przeznaczonego dla SS i dostarczyć ją ruchowi. Został aresztowany i jako terrorysta deportowany do więzienia w Niemczech, a następnie do dwóch karnych obozów niedaleko od Frankfurtu. Z Niemiec pomogli mu uciec pracownicy kolei, też członkowie ruchu oporu. Po ucieczce przyłączył się do partyzantów i dalej

walczył. Śmierć zaglądała mu w oczy nie raz, a jego nazwisko widniało na liście osób, które zginęły w Auschwitz. Obecnie mieszka obok obozu w Linas-Monthlery i widuje go co dzień. Swoje świadectwo skierował do młodych. Wezwał ich do walki z dyskryminacją, rasizmem i przemocą, których ofiarami padają Romowie i Sinti w całej Europie.

M. Szewczyk

Fot. Patrycja Gil

2 sierpnia w Polsce obchodzony jest Dzień Pamięci o Zagładzie Romów i Sinti. Dzień ten został ustanowiony przez Sejm RP na mocy uchwały z dnia 29 lipca 2011 roku. W uchwale czytamy: *W hołdzie Romom i Sinti, ofiarom niemieckiego nazistowskiego ludobójstwa, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej ustanawia dzień 2 sierpnia Dniem Pamięci o Zagładzie Romów i Sinti*. Parlament Europejski w rezolucji z dnia 15 kwietnia 2015 roku z okazji Międzynarodowego Dnia Romów, uznał historyczny fakt ludobójstwa Romów, które miało miejsce podczas drugiej wojny światowej. Parlament wezwał także państwa członkowskie Unii Europejskiej do oficjalnego przyjęcia tego faktu oraz do ustanowienia Europejskiego Dnia Pamięci o Ofiarach Holokaustu Romów.

Łeperipnaskro Džiwes pał Murdarde Roma he Sintii

Auschwitz – than kaj zamurdarde Romen

2 pre 3 sierpnia 1944 raćiate ande komora gazowo V Niemcy murdarde 2897 Roma andro obozis Auschwitz. 3 sierpnia obozis aćila ćućo. Pało murdaripen jekh SS-manos phendźia kaj e likwidacja obozis perdało Roma sas najtrudneder. Roma na kamenas te mereł. Garuwenas pes, denaśenas he nawet marenas pes łe straźnikenca. Pro ceło obozis sas śundo dajengro rowipen, dadengro cholisaben, igen bare wiki. Na ne ława kaj te opisineł sawo baro sas kodoj rowipen. Pełdaro 17 ćhona sar sas zathodo obozis perdało Roma murdarde 21tys. Roma he Sintii, pre 23 tys. Roma he Sintii sawe kodoj beśenas. Pheneł pes kaj andro dujto baro mariben Niemcy zamurdarde pał milionos Roma he Sintii.

Od 1997 so berś 2 sierpnia Romano familijno obozis andre Auschwitz II-Birkenau Roma skiden pes kaj te deł paciw Romengie sawe sas kodoj zamurdarde.

He tiż akana 2 sierpnia 2016 andre 72. rocznica pre koda wydarzenios przytradłe ko Auschwitz but dziene, Roma, więźniowie pało obozis, dziene pał romane organizacje, bare raja pał Polsko rządos he parlametos, raja pał europejsko parlamentos, ambasadori, Żydy, dyrektori he dziene so kieren bući andro muzeum Auschwitz. Andro obchody łenas udziałos terne dziene pał Albania, Bułgaria, Niemcy, Węgry, Włochy, Macedonia, Słowacja, Czechy, Francja, Austria, Rumunia, Hiszpania he Polska. Sy jone zrze-

szimen andre Międzynarodowo Sieć Młodzieży Romskiej ternYpe.

Niemiecko Rom Siegfried Heilig phendźia kaj andro obozis Auschwitz zamurdarde 11 dźienen pał Romeskri famelija. Wakierełas ko terne manuśa kaj nigda te na zabisteren sawi bari duk, prześladowanie rakłe Romen ando obozis. Phendźia kaj adadźiwes terne manuśa musinen te zadbaineł kaj koda so sas kierdo Romengie nigda pes na wisareł.

Roman Kwiatkowski, Prezes Stowarzyszenia Romów w Polsce łeperdźia ława sawe phendźia Ojciec Święty Franciszek kaj „akana o swetos dążyneł pro mariben”. Roman Kwiatkowski phendźia kaj waškoda sawore musinas pes te chudeł razem zwłaszcza o Roma. Zwrucindźias uwaga kaj sawore musinen te kieret wareso kaj pes te na odradzinieł faszyzm, rasismos.

Soraya Post Szwecjaty, europarlamentarzystka, (łakri daj sy Romni) phendźia: „*Sy mangie igen pharosar kadaj som. Roweł miro iło, dukal man sar peskie pomyślinaw so pes kadaj kierdźias he naści kada zrozuminaw*”.

Zvi Rav-Ner, sawo sas ambasadoris Izraela w Polsce phendźia ko Roma „*phrała andro Holokaustos*”, he meg „*sobi te na pheneł pro końcos he amen he tumen kadaj skoncindziam o dźiwipen*”.

Romani Rose, szef Centralnej Rady Niemieckich Sintii i Romów andro peskro wakeripen podkreślindzia kaj ande katastrofa cywilizacyjno sawi sas andre Auschwitz narodi pał Europa but drom przegełe he ćiasos kaj te aweł maśkar łende pojednanie, integracja, demokracja he prawos perdało sawore manuśa. Phendźia kaj na dodikhas zagrożenia sawe sy pał

mechanizmy antycyganizmu. Cholin andro gadzie pro Roma sy bari he igen phujes wpłyninen pro dżiwesutno dżiwipen Romen he Sintii andre Europa.

29 lipca 2011 Polsko Sejmos uthodźia uchwała. Ade uchwała pisindo sy „Paciw Romengie he Sintii so Ƨen o nazistowska Niemcy murdarde. Sejmos Polsko pro 2 sierprios ustanowineł sy Ƨeperipnaskro Dżiwes pał Murdarde Roma he Sintii”. Europejsko Parlamentos 15 kwietnionie 2011 sar sas Międzynarodowe Romane Dżiwesa ande rezolucja uznaindźia kaj murdaripen pro Roma sawo sas ando dujto swetosko mariben sy faktos historyczno. Parlamentos wezwindźia tiź, awer narodi ande Unia Europejsko kaj oficjalnie te przyłen koda faktos, he kaj kampał te ustanowineł Europejsko Ƨeperipnaskro Dżiwes pełdaro Murdarde Roma ande Holokaustos.

Christian Illedits, Przewodniczący Parlamentu Kraju Związkowego Burgenlandu Ƨeperdźia kaj andro dokumenty therdźoł kaj andro obozis pro swetos jawłe 371 Ƨhawore – żadno na przedźidźia obozis.

Pre obchody ando Auschwitz sas but szanowana raja. Najbareder ciekawość he paćiw wzbudzindźa phuroro francusko Rom Raymond Gureme. Przytradlas ko Krakowos, ko Auschwitz Ƨa wnuczkaha Marine Hageman. Sy Ƨe Romes 91 berś. Naści pes nadziwinaw kaj ando kada śukoro, phuroro Rom sy adeci zor, kaj sy radikano a so przegela to Ƨak o Rom dzianeł. Tełder pisinaw sawo sas Romeskro dżiwipen andro dujto swetosko mariben.

Romeskre daden has cyrkos he objazdowo kinos. Sys jow klaunos, akrobatos he operatoros kina. Kawka peskie dżiwetas aż sys Ƨeskie 15 berś. Andro jekh dżiwes październikone 1940 sawor pes zmienindźia. Duj francuska żandarmii phandłe celo famelija andro chudipen he zaite saworo so Ƨen sas. Acile Ƨućo. Pro duj Ƨhona zaphandłe Ƨen adno obozis Darnetal na dur od Rouen. Palis wthode Ƨen andro bydłeca wagony he tradłe andro awer obozis Linas-Monthlery, na południe od Paryża.

Andro obozis igen phares pes dżiwetas bokh, nasfailpena, śił he meriben sas po sako dżiwes. Dada przewakierde Ƨeskie kaj te denaśeł. Minindźia 12 berśa sar pes dikhlas Ƨenca andre Belgia. Denaśetas na jekhwar 6 razy andre celo baro mariben. Denaśipen sas perdałeste sar walka Ƨe Niemcencica. Partyzantenca dikhlas pes andro śpitalis Angers. Jekh partyzantos phendźias Ƨeskie kaj muśineł te Ƨeł Ƨeskri misja he te Ƨioeł Ƨiężarówka chabenesa perdało SS-many. Chudłe Ƨes Niemcy he zaphandłe ando chudipen a palis ando duj obozi karna andro Frankfurt. Denaścia. Pomoginde Ƨeskie partyzanty so kierenas bući pre koleja. Pało denaśipen gielas ko partyzanty he Ƨenca walczynełas. Meripen na jekhwar kamełas Ƨes te chudłe. Ƨeskro naw sas pre lista perdało dżiene zamurdarde andro Auschwitz. Akana beśeł na dur paś obozis andre Linas-Monthlery he dikheł Ƨes so dżiwes. Saworo so jow przegelas andro peskro dżiwipen phenetas ko terne kaj te dżianen sar sas he kaj te na domuken kaj e dyskryminacja, rasizmos, te na dochudłeł buter Romen he Sintii andre Europa.

M. Szewczyk

Fot. Anna Szymańska

Fachos pre tajsa

Pre sawe studii te dział kaj te awet tumen bući?

Ława sawe sy sthode ande kada artykułos kierynaw ko terne Roma he Romnia so phiren pro studii ci tiż kamen dureder te siklareł pes. So te sikloł kaj te awet tumen łacho fachos he te chuden bući. Andre amari kultura naści kieras ande sako bući. Kamaw te phenet kaj sy na jekh, duj bućia sawe śaj kieras ćiak igen, igen but he amari kultura łen na wzbranineł. Zachęcinaw kaj te roden kada so newo, kaj te realizinen peskre marzenia. Akana kampleł te awet elastyczno he sigo te reagineł. Naści dziwas ćiak pre adadziwes, ale tiż pre tajsa. Kamaw te phenet kaj sako muśineł peskie te odphenet so śaj kiereł a so na. Na zabisteren kadarik tumen san he sawo sy tumaro narodos.

M. Szewczyk

Bućiakro rykos sy igen dynamiczno. Andre phurane berśa o Roma np. kierenas kotły. Kajso fachos sas popularno, łaches pes zarodełas he miśto dźiwełas. Akana kajso fachos he meg awer Romane zawody odgełe. Pre nisoste pes na zden, na ne prełende popytos. Sy kajse zawody sar zegarmistrzoz, kowalis, zdunos, tapiceris kaj trudno łen te rakheł, he manuśa na kamen łen te kiereł.

Sawe fachowcen roden o pracodawcy he sawo zawodos śaj deł bući he łowe. Te odphenet pre kada pućhiben na ne łatwo. Śaj ophenas ande sawo kierunkos dźiała e gospodaraka. Waśkoda śaj wyrodas pre sawe specjalisty awela zapotrzebowanios. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości kierdzias badania pre sawe zawody awela popytos.

Najsygieder pes rozwinineł e branża informatyczno, telekomunikacyjno kadaj awela but bući. Ważno sy tiż biotechnologia sy joj wykorzystimen ando przemysłos. Naści zabisterdźi sy e nanotechnologia, ekologia ci energetyka.

Pracodawcy rodene pre tajsa inżynieren pał kajse specjalności so sy powięzane te nowe technologiami sar: elektrotechnika, mechatronika, energetyka czy biotechnologia.

Bućia śaj roden ande branża IT. Jekhto than załeł zawodos Analytik Data Mining, Big Data. Bući awela tiż perdało programista. Pracodawcy rodene specjalisten e-commerce (handel elektroniczny), media społecznościowe, geolokalizacja, informatyka śledcza, Cloud Computing (chmura obliczeniowa), Near Field Communication (krótko zasięgowy standard komunikacji, który umożliwia bezprzewodową wymianę danych na odległość nie większą niż 20 cm np. moduł Bluetooth.)

Andre awer kategoria sy specjalisty so dźianen pes pro internetos: projektant witryn internetowych, analityk ruchu na stronach www, prezentacji zawartości stron www lub opracowywaniem strategii firmy, dotyczącej komunikacji za pomocą poczty elektronicznej (e-mail channel specialist).

Fachos pre tajsa – bući paś internetos

- **Kreator internetowego wizerunku** – kajso dźeno dbaineł pal amaro wizerunkos ande internetos, deł zdjęcia he wpisy.
- **Terapeuta od internetowych uzależnień** – terapeuta pomożineła manuśengie uzależnimen pał gry pro komputeris he pał internetos te wydział kolestar.

o **Menedżer wiecznej cyfrowej pamięci** – menedżerowie usuninene wpisy, zarządzinene ando komputeris saworeja so acilas pało dziene so na dżiwen.

Sar na kamen te dżiał pro kierunki ściśte he sy tumen zdolności humanistyczne śaj he miśto sar dżianena awer ćhiba. Pro bućiakro rykos andre bare foriy sy but inwestycji he thode sy centrum usług wspólnych. Kaj te chuden kodoj bući muśinene te dżianen awer ćhiba (najfeder duj ćhiba biegle). Portalis Pracuj.pl phendźia kaj pre 40% bućiakre thana kampał te dżinene angielsko ćhib. Dżiene so śukar thowen ława śaj roden bući paś internetos. Firmy roden he den bući, copywriterów (autoren tekstów he sloganów reklamowych) ći community managerów (specjalista do spraw komunikacji w mediach społecznościowych). Pre informatyka społeczno phenen pes „informatyka dla humanistów”. Łączinene joj kajse dyscypliny naukowa sar: psychologia, ekonomia, socjologia, zarządzanie, antropologia kultury he informatyka. Studenti pał kierunki humanistyczne śaj załen pes komputerenca, awela łen barder szansa te chudeł bući.

Na zabisteren kaj o swetos igen sig dżiał. Manuśen sy feder dostepos ko doktora, draba, feder he sastes chan, dbainen pał peste. Kamen kaj te awel łen sascipen he łacho phuripen. Waśkoda kampała but specjalisten kajse sar: lekarze, pielęgniarki, diagności laboratoryjni, stomatolodzy, genetycy, psychoterapeuci he awer specjaliści so załen pes ochroną zdrowia. Potrzebna sy tiż dżiene so wpłynienen bezpośrednio pro placówki medyczna np. kierownik przychodni, fachowcy od naprawy sprzętu medycznego (rezonans, rentgen).

Zapotrzebowanios pro łacze handlowcen na spered. Sar warekas sy smykałka he łaches bikenen musinene te dżianen kaj ande kada fachos kampał te dżianen pes pro komputery he miśto sy sar wakieren awer ćhibaha.

Przyszłościowe sy usługi pał łowe, edukacja he pał rozrywka. Awła rodo wirtualno prawnikos ći nauczycielos. Eksperty phen kaj awela barder zapotrzebowanios pał bućiakre thana ando media, te organizinene o podróże, pał śukaripen (fryzjeros, treneros pre siłownia, wizażystka, te organizinene bijawa). Tełeder sikawaw fajna, nowe zawody.

Może wareko kameła te acíhoł pilotos drona?

• **Nauczyciel ciekawości (nauczyciel sztuki odkrywania)** – nauczycielos so pobudzinene he sikawel waresawe ciekawości he phainene kaj te kierene dżieno wareso ande kada kierunkos.

• **Dydaktyk medialny** – dżieno so kierene programi kaj te awel manuśen możliwość te siklareł pes, kierene kursy paś internetos (e-learning), ćhiwen książki pre platforma internetowa albo pro płyty CD. Dbainene pał oprawa wizualno, wartość dydaktyczno, he przestępność wiedzy.

• **Edukator zdrowia** – rozphandene problemi pał sascipen, phenene pał profilaktyka zdrowia. Uthowel nowe programi edukacyjna pał sascipen. Realizineł łen o media, instytucje zdrowia publicznego tj. zakłady opieki zdrowotnej, szkoły, zakłady pracy, administrację publiczną.

• **Broker wiedzy** – sikawel dżienengie sawe sy najfeder metody kształcenia i rozwoju. Deł radi ande kajse sprawi sar kariera, ścieżka edukacyjna.

• **Teletutor** – zajminene pes edukacja paś internetos, kształcenie szkolne i pozaszkolne na odległość. Muśinene łes

te awel wykształcenios pedagogiczo, te dżianen pes pro komputery, programy multimedialne he sieciowe. Teletutor organizinene telekonferencje, prowadzinene wykłady telewizyjne i radiowe, kierene multimedialne pakiety edukacyjne.

• **Specjalista zarządzania wiedzą** – dbainene pał infrastruktura informacyjno ande firmy (poczty e-mailowej, intranetu), uthowel nowe kanały informacyjne, dbainene kaj te awel feder wakeripen pał dżiałamy he oddziały ande firma.

• **Animator wolnego czasu** – animatorzy najsygieder chuden bući andre centra kultury he rozrywki ande biura podróży. Kieren bući ćhawenca he phureder manuśenca.

• **Kulturowy przewodnik (expat)** – wybitno specjalistos, so omuklas peskro krajos, he kierene bući ande zagranica. Pomożinene te zrozumineł lokalno kultura.

• **Cyfrowy kurator** – koda sy propozycja perdało dżiene so sy systematyczna, dżianen he interesinen pes saworeja so sy newo ande technologia.

• **Osobisty mikrobiolog** – doradzinene so te chał, sawe te łel suplementy, kaj te awel manuś sasto he te utrzymineł peskro organizmos ande równowaga.

• **Pilot dronów** – pilot bezałogowych samolotów, na ne potrzebno patent pilota, kampał te dżianen pes pro komputery he pro prawo optyki.

• **Researcher** – phenene pes tiż pre łeste menedżer, broker albo selektor. Profesjonalnie roden informacje ande Internetos, archiwa he ande źródła osobowe. Researcher potrzebno sy ande branża medialno, firmy doradztwa personalnego, ande działos HR., branża medyczna, technologiczno, spożywczo he meg buteder.

• **Korporacyjny dezorganizator** – kada zawodos meg nane. O analitycy phenen kaj awena potrzebna dżiene so rado dikhen te phageł o schematy. Ande firmy sy kajsi biurokracja kaj muśineneł pes te zmienineł o systemos organizacyjno ando biury.

• **Doradca ds. produktywności** – kada zawodos imar sy ande teoria. Analityce phenen kaj awela zapotrzebowanie po dżiene so kamena łes te kierene. Sy igen but nowe technologie, narzędzia informacyjna waśkoda osobista efektywność spered. Doradcy ds. produktywności – sikawena metody te rozphandeneł problemi pał efektywność.

Zawody sawe kadaj sikadżiom sy nowe he sy łen przyszłości. Najważneder adadżiwes sy kaj pes te dżianen pro komputery he te wakiereneł awer ćhibenca. Sako Rom dżianen duj ćhiba Romani he Polsko zawsze buter o jekh ćhib niż na-Rom. Śaj awen dumna kaj san barwałeder o jekh ćhib, he niko tumengie kada na załeła. Dikhaw kaj so berś butetedr terne Roma he Romnia dżian pro studii. Na zabisteraw pał terne Roma so na kamen te dżiał pro studii. Ando następnio artykułos pisinawa sar te wykorzystineneł phurane Romane zawodi.

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Stypendia romane studentenge
isy finansowana pełde
Ministro Spraw Wewnętrznych i Administracji

Zawody przyszłości

Jaki kierunek studiów zapewni Ci pracę za kilka lat?

Artykuł ten i słowa w nim zawarte kieruję do młodych Romów i Romni, którzy podejmą lub podjęli decyzję o wyborze kierunków studiów, a co za tym idzie zawodu na przyszłość. W naszej kulturze mamy zawody, których nie możemy wykonywać. Chciałabym podkreślić, że wachlarz zawodów i możliwości jakie przed wami stoją jest ogromny, a ograniczenia kulturalne w tym obszarze tak naprawdę są niewielkie. Jest to sprawa indywidualna i każdy sam musi ocenić co może, a czego nie. Zachęcam do poszukiwania nowych rozwiązań, do łączenia umiejętności z wiedzą, do realizacji swoich marzeń. W dzisiejszych czasach musimy być elastyczni i reagować na zamiany, przy czym należy pamiętać jakie są moje, twoje, nasze korzenie.

M. Szewczyk

Rynek pracy zmienia się bardzo dynamicznie. Kiedyś zawód kotlarza wśród Romów cieszył się popularnością, gwarantował stabilne i spokojne życie na całkiem niezłym poziomie. Dziś ten i wiele innych zawodów wykonywanych przez Romów odchodzi do lamusa. Niektóre zawody prawie całkiem zniknęły z rynku, jak chociażby nawet zegarmistrz, kowal, zdun czy tapicer. Próba odpowiedzi na pytanie jakie zawody będą pożądane przez pracodawców i jaki zawód zapewni nam pracę jest bardzo trudna do sprecyzowania. W praktyce jest to możliwe poprzez określenie kierunków rozwoju poszczególnych branż. Dzięki temu, możemy wytypować zapotrzebowanie na różnego rodzaju specjalistów. Rozwój gospodarczy, a przez to rynek pracy, wskazuje obszary w jakich będą się mogły rozwijać zawody przyszłości. W niedalekiej przyszłości powstaną nowe zawody jeszcze nam nieznanne. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości

przeprowadziła badania typu foresight prognozujące trendy na rynku pracy. Dzięki projektowi można przewidzieć, jakie kompetencje pracowników będą ważne w przyszłości oraz jakie profesje mogą się pojawić na rynku pracy.

Wszechobecna komputeryzacja i automatyzacja procesów produkcji, rozwój Internetu i przeniesienie do sieci wielu podmiotów z sektora handlu i usług sprawiły, że najszybciej rozwijająca się dziedziną gospodarki jest obecnie branża informatyczna i telekomunikacyjna. Branże te będą generować nowe miejsca pracy, wymagające ściśle określonych kompetencji o „nizowym” charakterze. Przewiduje się, że **równie silnie będzie się rozwijała branża biotechnologiczna. Można ją uznać za wiodącą z uwagi na możliwość jej wykorzystania w różnych dziedzinach przemysłu. Znaczące będą również takie sektory gospodarki jak nanotechnologia, ekologia czy energetyka.**

Pracodawcy z pewnością będą poszukiwali w najbliższych latach **inżynierów różnych specjalności**, ze wskazaniem na kierunki związane z nowymi technologiami, takie jak elektrotechnika, mechatronika, energetyka, czy biotechnologia. Od lat wysoką pozycję w rankingach osiąga

branża IT. Jednym ze wskazywanych zawodów przyszłość jest **Analitik Data Mining, Big Data**. Pracy z pewnością nie zabraknie **programistom**, których deficyt pracodawcy odczuwają już od kilku lat. Przypuszcza się, że branża ta będzie potrzebowała kolejnych specjalistów od nowych rozwiązań, które dzisiaj dopiero powstają. Poszukiwani są również specjaliści e-commerce (handel elektroniczny), media społecznościowe, geolokalizacja, informatyka śledcza, Cloud Computing (chmura obliczeniowa), Near Field Communication (krótko zasięgowy standard komunikacji, który umożliwia bezprzewodową wymianę danych na odległość nie większą niż 20 cm np. moduł Bluetooth.)

Inną kategorię zawodów przyszłości tworzą tzw. zawody związane z Internetem: projektant witryn internetowych, czy analityk ruchu na stronach www. Do niej należą także te związane z organizacją i sposobem prezentacji zawartości stron www lub opracowywaniem strategii firmy, dotyczącej komunikacji za pomocą poczty elektronicznej (e-mail channel specialist).

Zawody przyszłości związane z Internetem to np.:

- **Kreator internetowego wizerunku** – zdjęcia i wpisy wrzucone do sieci mogą zrujnować nam karierę, lub stworzyć wizerunek, który pomoże w jej zbudowaniu.
- **Terapeuta od internetowych uzależnień** – zagrożenie jest powszechnie znane i będzie się nasilać. Terapeuci leczący z uzależnień od gier i internetowych form aktywności mają przed sobą wyzwanie ale i mnóstwo pracy.
- **Menedżer wiecznej cyfrowej pamięci** – wzrośnie zapotrzebowanie na usługi menedżerów zarządzających dorobkiem zmarłych przechowywanym w świecie wirtualnym. Menedżerowie będą usuwać wpisy, dorobek, porządkować spuściznę w różnych portalach.

Jeżeli nie chcesz studiować kierunków ścisłych i masz zdolności humanistyczne warto postawić na **naukę języków obcych**. Na rynku pracy zwłaszcza w dużych miastach coraz więcej mamy inwestycji z zakresu centrów usług wspólnych, gdzie podstawową kompetencją jest właśnie znajomość języków obcych (co najmniej dwóch w stopniu biegłym). **Konieczność znajomości języków obcych potwierdzają również dane Pracuj.pl z których wynika, że ponad 40% ofert pracy zawiera wymóg znajomości języka angielskiego. Osoby władające słowem mogą szukać możliwości znalezienia pracy w Internecie, a więc w obszarze, który się dynamicznie rozwija i opiera się na słowie piśmianym. Marketingowe rozwiązania coraz częściej opierają się na ciekawych treściach, których w sieci – w tym w mediach społecznościowych – poszukują internauci.** Firmy zatrudniają i w najbliższym czasie będą zatrudniać, copywriterów (autor tekstów i sloganów reklamowych) czy community managerów (specjalista do spraw komunikacji w mediach społecznościowych). Informatykę społeczną potocznie można nazwać „informatyką dla humanistów”. Łączy ona wiedzę z dyscyplin naukowych takich jak psychologia, ekonomia, socjologia, zarządzanie, antropologia kultury oraz informatyka. Wyposażeni w wiedzę humanistyczną absolwenci wykorzystują ją do tworzenia nowych systemów informacyjnych.

„ *Kiedyś zawód kotlarza wśród Romów cieszył się popularnością, gwarantował stabilne i spokojne życie na całkiem niezłym poziomie. Dziś ten i wiele innych zawodów wykonywanych przez Romów odchodzi do lamusa.*

Nie zapominajmy, że postęp cywilizacyjny ma i będzie miał coraz większy wpływ na człowieka. Szybkie starzenie się społeczeństwa i wydłużenie długości życia powoduje, że wzrasta zapotrzebowanie na lepszą jakość życia. Odpoczynek, rozwój osobisty i zawodowy, dbanie o zdrowie, dobry wygląd ma znaczenie dla każdego człowieka. Coraz częściej potrzebujemy, dietetyków, trenerów personalnych, fizjoterapeutów, czy opiekunów osób starszych. **Na brak pracy nie będą narzekać lekarze, pielęgniarki, diagnosty laboratoryjni, stomatolodzy, genetycy, psychoterapeuci i inni specjaliści zajmujący się ochroną zdrowia.** Ważną grupę zawodów w tej dziedzinie stanowią osoby, których praca ma bezpośredni wpływ na funkcjonowanie placówek medycznych.

W najbliższym czasie zapotrzebowanie na dobrych handlowców nie będzie spadać, wręcz przeciwnie, wciąż królują w rankingach najbardziej poszukiwanych zawodów. Co będzie liczyło się w tej profesji? Jak w wielu innych znajomość nowych technologii, które będą coraz częściej towarzyszyć handlowcom w pracy.

Przyszłość stoi także przed wszelkiego rodzaju usługami związanymi z takimi dziedzinami, jak finanse czy edukacja. Poszukiwanymi profesjami staną się wirtualny prawnik i nauczyciel. Zdaniem ekspertów, należy spodziewać się wzrostu zapotrzebowania na stanowiska związane z mediami, organizowaniem podróży oraz tych, które łączą rozrywkę z dbałością o wygląd fizyczny. Poniżej przedstawiam kilka ciekawych zawodów. Co myślicie? Może ktoś chciałby zostać pilotem dronów?

• **Nauczyciel ciekawości** (nauczyciel sztuki odkrywania) – osoba pobudzająca ciekawość, kreatywność, inspirująca do działania, wskazująca zjawiska godne uwagi.

• **Dydaktyk medialny** – osoba na tym stanowisku projektuje oprogramowanie umożliwiające **e-learning** i przenosi wiedzę z książek na bardziej nowoczesne nośniki, takie jak platformy internetowe lub płyty CD. W dobie cyfryzacji jest to zawód, który z roku na rok coraz bardziej zyskuje na popularności, jednak wymaga wiedzy i doświadczenia z paru dziedzin jednocześnie. Dydaktyk medialny musi zadbać o oprawę wizualną, wartość dydaktyczną oraz przystępność przekazywanej wiedzy.

• **Edukator zdrowia** – tworzy i realizuje strategię rozwiązywania problemów zdrowotnych, często poprzez nauczanie o szeroko rozumianej profilaktyce zdrowia. Edukator zdrowia tworzy **nowoczesne programy edukacyjne** wdrażane przez media i instytucje zdrowia publicznego tj. zakłady opieki zdrowotnej, szkoły, zakłady pracy, administrację publiczną.

• **Broker wiedzy** – dobiera dla klienta odpowiednie do jego potrzeb metody kształcenia i rozwoju. Ma dostęp do bazy informacji i stale monitoruje rynek usług edukacyjnych, dzięki czemu może dobrać oferty dostosowane do posiadanych obecnie kwalifikacji, warunków finansowych i komunikacyjnych. Jest też **mentorem w sprawach kariery**, służy edukacyjnej i może doradzić, jakie kwalifikacje podnieść, by osiągnąć sukces.

• **Teletutor** – z pomocą coraz większej dostępności Internetu i szybko rozwijającej się techniki rynek edukacyjny wciąż się rozszerza o nowe zawody i możliwości kształcenia. Jedną z nich jest **kształcenie szkolne i pozaszkolne na odległość**, z kontaktem lub bez kontaktu w czasie rzeczywistym. Tym właśnie zajmuje się teletutor. Oprócz wykształcenia pedagogicznego teletutor, powinien biegle obsługiwać komputer i programy multimedialne oraz sieciowe, by sprawnie organizować telekonferencje, prowadzić wykłady telewizyjne i radiowe, a także przygotowywać multimedialne pakiety edukacyjne.

• **Specjalista zarządzania wiedzą** – w wielkich firmach musi być porządek na każdym szczeblu, dlatego tak ważne jest zarządzanie wiedzą. Specjalista ds. zarządzania wiedzą dba nie tylko o infrastrukturę informacyjną firmy, począwszy od poczty e-mailowej czy Internetu, lecz także **tworzy nowe kanały informacyjne**, ułatwiające nawiązywanie komunikacji oraz dbanie o jakość współpracy między działami i oddziałami firmy. Jego zadaniem jest też dbanie o zmniejszenie barier językowych, geograficznych, a także krytyczna ocena wartości wiedzy organizacji.

• **Animator wolnego czasu** – wbrew pozorom organizacja czasu wolnego nie jest najprostszym zadaniem, zwłaszcza dla osób, które od spędzania weekendu przed telewizorem wolą odpoczywać aktywnie. Animatorzy najczęściej **znajdują zatrudnienie w centrach kultury i rozrywki oraz biurach podróży**. Pracują także z dziećmi, dbając o ich rozwój poprzez zabawę, oraz osobami starszymi, zaszczepiając w nich nowe pasje, prezentując możliwości jakie otwierają przed nimi np. Uniwersytety III wieku.

• **Kulturowy przewodnik** – globalizacja sprawia, że liczba expatów (expat – wybitny specjalista, który opuścił ojczyznę, by pracować za granicą;) szybko rośnie, a wraz z nią zapotrzebowanie na konsultantów i przewodników, którzy pomogą zrozumieć lokalną kulturę.

• **Cyfrowy kurator** – zawodowa propozycja dla osób systematycznych ceniących porządek i śledzących nowinki technologiczne. Liczba oferowanych przez cyfrowy świat produktów stale rośnie, dlatego wzrasta zapotrzebowanie na przewodników, którzy podpowiedzą, jak się w nim nie zgubić.

• **Osobisty mikrobiolog** – coraz precyzyjniejsze i łatwiejsze w obsłudze urządzenia pozwalają na samodzielne monitorowanie sprawności i kondycji organizmu. Kontrolowanie wskaźników można odczytywać samodzielnie, jednak interpretacja wymaga specjalistycznej wiedzy. Obok dietetyków, to osobiści mikrobiolodzy będą doradzać co jeść i jak zażywać suplementy, aby utrzymać organizm w idealnej równowadze.

• **Pilot dronów** – pilot bezzałogowych samolotów, ich obsługa nie wymaga patentu pilota lecz umiejętności pracy z komputerami i znajomości praw optyki.

• **Researcher** – nazywany też menedżerem, brokerem albo selektorem informacji, zajmuje się profesjonalnym wyszu-

kiwaniem informacji w Internecie, archiwach i źródłach osobowych. Potrafi wykonać **niestandardowe analizy danych** z pomocą własnej wiedzy i narzędzi. Informacje, które wyszukuje dla firm muszą być rzetelnie przygotowane, sprawdzone i opracowane. Researcher potrzebny jest zarówno w branży medialnej, jak i w firmach doradztwa personalnego, gdzie może być początkiem drogi do pracy w dziale HR. Przy dobraniu odpowiedniej specjalizacji rynek dla researcherów jest bardzo szeroki – od branży medycznej, przez technologiczną, kończąc na spożywczej.

• **Korporacyjny dezorganizator** – jeszcze nieistniejąca posada dla osób, które lubią łamać schematy i nie znoszą rutyny. Zdaniem analityków zburokratyzowanie firm stanie się wkrótce tak dolegliwe, że zmusi je do zmiany stylu pracy. Wkroczą specjaliści od chaosu i dezorganizacji, którzy zrewolucjonizują system organizacyjny firmy na bardziej motywujący i mniej scentralizowany.

• **Doradca ds. produktywności** – zawód, który już istnieje, uprawiają go głównie teoretycy. Analitycy prognozują, że, wzrośnie zapotrzebowanie na praktyków. Wysyp nowych technologii, narzędzi i informacji sprawia, że tradycyjne metody poprawienia osobistej efektywności przestają działać. Wydajności pracy nie da się w nieskończoność podnosić. Przeciążony mózg odmawia posłuszeństwa, co przejawia się stresem, apatią, wypaleniem zawodowym, depresją. Jak zatem wybrać priorytety, jak odnieść sukces? – w tym pomogą doradcy ds. produktywności – wskażą optymalne metody rozwiązania problemów z efektywnością.

Zawody jakie przedstawiłam, to zawody przyszłości, niektóre z nich są już wykonywane. Wszechobecna komputeryzacja sprawiła, że bez znajomości obsługi komputera, Internetu znalezienie pracy jest bardzo trudne. Druga ważna umiejętność to znajomość języków obcych. To jedna z głównych umiejętności jakiej poszukują pracodawcy. Każdy Rom zna dwa języki – romski i polski, zawsze o jeden język więcej od nie-Roma. Romowie, jesteście o jeden język bogatsi i nikt wam tego nie zabierze. Widzę, jak z roku na rok przybywa nowych romskich studentów. Edukacja jest szansą dla społeczności romskiej na poprawę jakości życia i sposobem na łamanie stereotypów. Nie zapomniałam o tych, którzy nie chcą studiować. W kolejnym artykule przedstawię możliwości zawodowe właśnie dla nich. Spróbuję również odpowiedzieć na pytanie czy tradycyjne profesje romskie mają szansę na powrót.

W artykule wykorzystano:

- opracowanie CiPKZ w Nowym Sączu – Informacja Zawodowa „Co warto studiować? Zawody przyszłości”;
- źródła internetowe www.perspektywy.pl, www.costuduiowac.pl, portal Pracuj.pl;
- Magazyn Coaching nr 3/2014.

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Stypendia dla studentów pochodzenia
romskiego ufundowane są przez
Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

Ricardo Quaresma

Fot. Fanny Schertzer/CC BY 3.0/Wikimedia Commons

Romowie na EURO 2016

Kilka dni temu, 10 lipca meczem finałowym na Stade de France w Saint-Denis zakończyły się tegoroczne Mistrzostwa Europy w piłce nożnej we Francji. W meczu finałowym gospodarze turnieju – Francuzi, ulegli Portugalczykom 0:1 po wyrównanym meczu. Kibiców w Polsce zdobycie tytułu mistrza Europy przez Portugalię cieszy w sposób szczególny. To właśnie w meczu ćwierćfinałowym 30 czerwca reprezentacja Polski, rozgrywająca we Francji swój trzeci w historii, a zarazem najlepszy występ w mistrzostwach Europy, jak i najlepszy występ w międzynarodowych turniejach reprezentacji narodowych od ponad 30 lat, zmierzyła się z Portugalią i po bardzo wyrównanym meczu i dogrywce przegrała dopiero po rzutach w karnych.

dr Mateusz Babicki

Wtegorocznych mistrzostwach po raz pierwszy w historii uczestniczyły 24 drużyny. Wśród nich znalazły się po raz pierwszy reprezentacje Walii i Islandii, które niespodziewanie wyeliminowały renomowane i stawiane w gronie faworytów reprezentacje Belgii i Anglii.

Na mistrzostwach Europy we Francji, tak jak i na poprzednich turniejach, obecne były również wątki romskie. W reprezentacjach Szwecji i Portugalii jedne z głównych ról odgrywali zawodnicy pochodzenia romskiego – Zlatan Ibrahimović i Ricardo Quaresma. O ile doświadczony (35 lat) szwedzki zawodnik (dla którego były to zgodnie z jego deklaracją ostatnie mistrzostwa Europy) cały miniony już turniej wraz z kolegami z reprezentacji „Trzech Koron” wolały najchętniej zapomnieć (Szwecja odpadła po fazie grupowej), o tyle Ricardo Quaresma, mimo prawie 33 lat i wcześniejszych nie zawsze udanych lat kariery, stanowił pewny punkt reprezentacji Portugalii. Zdołał on dla niej zwycięską bramkę w meczu z Chorwacją w 1/8 finału. To również on strzelił zwycięski

rzut karny w meczu z Polską. Niestety, inny znany wybitny romski zawodnik z Włoch – Andrea Pirlo (37 lat) nie znalazł uznania w oczach selekcjonera Antonio Conte i nie został nominowany do szerokiej kadry reprezentacji „Azzurich”.

Romscy uczestnicy trwającego przez cały miesiąc turnieju EURO 2016 (10 czerwca-10 lipca) obecni byli także wśród kibiców z Chorwacji. Byli to przedstawiciele organizacji romskich działających w tym kraju i pełni dumy zamieścili na internetowych portalach społecznościowych oraz w prasie i telewizji swe zdjęcia wykonane we Francji na stadionach, na których pełni radości prezentowali romskie flagi i napisy w „romani čhib”. Byli przy tym jednocześnie ubrani w szaliki oraz koszulki w barwach reprezentacji Chorwacji, czyli biało-czerwona szachownica.

Licznych romskich piłkarzy grających w klubach na centralnym oraz regionalnym szczeblu rozgrywek można spotkać w Rumunii, na Słowacji, na Węgrzech, w Grecji, w Serbii, Chorwacji, Macedonii, Hiszpanii czy Portugalii. Jak pokazują przykłady wspomnianych wcześniej

zawodników oraz ich poprzedników, jak Christo Stoiczkow z Bułgarii, Ilie Dumitrescu i Georghe Hagi z Rumunii, Dejan Savicević z Serbii w Romach, oprócz wielu innych, tkwi także duży potencjał sportowy, a konkretnie piłkarski.

Zlatan Ibrahimović

Fot. Frankie Fouganthin/CC BY-SA 3.0/Wikimedia Commons

So dawa isy gili?

„Gili isy najfedyr trzyb kaj chtyłeł pał ıto manuszen pe ceło sweto”

Jimmy Page

Jame Roma sare tykne trzaworesty sam wybarjakirde pasz gila. Syr wydyćchoł jamaro fenomeno kaj pcherdo Roma nane syklakirde, nadzynen nuty ani trzyb muzyczno a isy uzdoloniona dre dawa kotyr. David M. Greenberg Uniwersytetostyr dre Cambridge przelidżyja badani naukowa, sykade jone kaj manuszeskiro charaktero pcheneł kaj manuszeste isy smykałaka ke gili. Kereł pe dawa dzia, czy do manusz baszaweł pe warso czy na. Greenberg zamangia ke eksperymen-to 8.000 manuszen kaj nadżynenas nitrzy pał gili. Badynenas ten pał zdolności gilitka, ne i łengire cechy osobowości – kaj pcheneł pe łende Bary Panczto (Wielka Piątka), zagineł pe ke joj: odpchandlipen pe doświadczeni, neurotyczność, ekstrawersja, sumienność i ugodowość. Badani sykade kaj manusza kaj isys ten baro poziomo pe odpchandlipen pe doświadczeni fededyr zarypirenas melodii i fededyr szunenas rytmo.

Na jek manusz duminełas najekwar so dawa isy gili i karyk pe łyja. Phenen kaj gili isy najbaredyr sztuka kaj dżyneł te sykaweł najszukaredyr i najbaredyr dzieły kaj beszte isy dre jamende dre ıto. Te rozpheneł pał gili isy pcharo dre duj ława. Kicy manusza dre sweto dakicy jawirtrzanen pał łate rakiren. Jek phenen kaj dawa tylko nuty, jawir phenen kaj dawa isy melodia a but jawirengi isy joj ceło dżyipen. Gili isy syr fascynacja, kaj deł

manuszeske te sykaweł celones pes. Dzia czaczypnasa syr pe łate kharasam sykaweł dawa so duminas. Najszukaredyr dre gili isy dawa kaj na gineł pe karyk poddžas, sawe trzybiara rakires i dre so pacias, joj pesa prerakireł ke sare. Gili kaj ła keres, bagas i szunas isy dawa pierwo potrzeba manuszeskiro, isy ła dzia bary historia syr korkoro manusz. Jek kaj te dodżynas pe pał gili pierwone manuszengiry i dawa kaj czaczunes joj isys isy źródły pośrednia pał dawa kaj nane zagaruje nikaj gila. Dre dawa pomoginen jamenge charatune zabytki (wyrakne instrumenty albo łengre resztki). Pałde łende pcheneł syr kerenas gili. Pheniben kaj gili poddżał Dewłestyr, phenen dre pherdo mity ludowa ne i dołeske sykawenas ła syr kulto, sykawełas joł magiczno zor gilakro.

Styło czaczune romane gilakiro kchareł pe „gili etniczno” („muzyka etniczna”). Łał „etniczno” kaj phenen dre etnogenezy pheneł dawa kaj poddżał sawestyrś narodostyr i kulturatyr. Poddżał joł greckone trzybiatyr ethnikósso, czyli obco, pogańsko, narodowo, plemienno. Phenibe „gili etniczno” pheneł pał peste but. Gili daja odkchareł pe ke tradycyjno gili wykedyne grupendyr dzia syr europejska ne i pozaeuropejska. Gili etniczno dawa isy gili kaj odkchareł pe ke tradycyjna elementy ceło zachtyliben warsawe grupakiro społeczno. Pał dawa nane tylko joj tylko gili, isy joj styło dżyipnaskiro kaj wdżał dre zwyczaji i obrzędny.

Jawir łal kaj pcheneł pe gili etniczno isy: world music – gili swetytko (muzyka świata). Ław gili swetytko sphandło isy dałesa kaj wldżyne Swetytko Dywes Gilakiro (Fete de la Musique) dre bersz 1982 dre them Francja dre foro Paryż. Kana dykcheł pe baro zainteresowano gilasa tradycyjnonasa, kaj dre zależność sytuacjaty prokcharen ła bute ławenca: gili ludowo, etniczno, autentyczno, folkowo. Gili etniczno isy jek baredyr podstawowo elemento kulturakiro sare narodoskiro. Łotsija joj syr chara dałeske sykadzine manusza. Pcheneł kaj kaźdo narodoste isy peskiro jawir kultura gilitko i różninen pe maszkiro peste: melodiasa, rytmosa, harmoniasa, wykonaniasa, doj kaj wybarne i bersz kaj powsztyne. Badani gilakiry narodoskiro i łeskiro historia sykaweł jamenge dre sawe cyry i syr wydyćchonas zwyczaji i obyczaji, dodżynas pe też sosa załenas pe manusza kaj ła kerenas i sykawenas duredyr syr dżydy tradycja. Pał dawa Konfucjusz (VI w. p.n.e.) pchendzia: „Syr kames te chalol sawe zwyczaji i obyczaji isy dre them, przyszunen pe łeskiro gilate”.

Naj pchuredyr instrumento pe sweto odrakne dre jaskinia Hohle Fels na dur forostyr Ulm dre Sasy. Isy dawa starożytno fletu, gineł joł peske pasze 35 bara bersza. Kerdo joł isy kokatendyr i zagarudzija dre łatrzo stano. Ke tane wyrakne tryn kokalytka flety. Naukowcy duminen kaj do jaskinia isys obozowisko epokatyr Bareskry. Chanas doj mas grytko i reniferengro,

MUZYKA ŁAGODZI OBYCZAJE

ne i chanas owocy i mury. Fletu smerdo isys kokałostyr pchakatyř sępostyr, isy łes bisz centymetry barypen i jek centymetro łrednica. Wykerde dre łeste pancz dziury a pałujatyř isy rozwidlenie dre litera V, phenen kaj dawa szteto pe wuszta. Bare raja pchenen kaj fletostyr epokatyř Barytko isys frej te wybaszaweł dźwięko dzia syr pe instrumenty dre dałe wremie. Trebi sys łes te rykireł dre piono i te pchurdeł pałde rozwidlenie. Kutory wydyciołas dawa syr te baszaweł pe pe butelka prołli bera – dzia pchenel Nicholas Condrad Uniwersytostyr dre Tybinga (Sasy).

Gila romane isy rózna zalezynel dre sawo them beszte isy Roma i sawe romendyr poddżan. Roma ruska (chatałdytko) załen pe gilenca najbutedyř tradycyjna romane, dawa isy roman-

sy pe głosy, przeważynen doj instrumenty gitarowa, polska Roma głównie szunen gila charatune gadżytko polska ne a austryjacka Roma bagen stylo soul czy R&B głównie pał Dewłeste. Dawa isy tylko przykłado bo na ke końco musinel adzia te jawel. Syr natrzyndzia raj autoro i redaktoro naczelno Newslettera Jean-Marc Dupuis pał leczniczo zor gilakiro. Naukowcy schaline kaj głucha, przenikliwa i powtarzalna dźwięki, kaj sykade isy dre gila ludowa, folkowa (dre romane gila, afrykańsko i flamenco, samba, salsa) oddziałynen pe podwzgórze muzkoskiro i wymekchen endorfiny kaj wliđżan manuszes dre transo. Syr sare dżynen dasawe gilen isy hipnotyczny charaktero. Szunen pe dasawe gila szunas pe pe poczátko dzia syr te wryściuwias czaczune swetostyr,

a syr dodżas ke peste sam wstanie saro te skeras, wdżan dre jamende zorja. Dasawo fenomeno romengiro zainteresyndzia teź bary rani dr hab. Anna G. Piotrowska natrzyndzia dój ksiądzki: „Romantyczny wizja postaci Cygana w twórczości muzycznej XIX wieku i pierwszej połowy XX wieku” i „Topos muzyki cygańskiej w kulturze europejskiej”.

Manusza pe sweto kamen te szunenel gila romane, ale dawa so zauważyndziom butyr bikinen pe zespoły gadżytko stylizowana pe romano bo dawa nitryz nane łen wspólno czaczune romane gilenca. Pherdo gawytka gadże pozatrzude peske zespoły niby bagen romane gila i baszawen. Dałesa keren jamenge na łatryz renoma.

Azim Irani

Fot. Anna Szymańska

„Da gili”

Da gili, da gili a dzia syr pcheń miry ande tuga joj Man na mekcheł aj Ne Ne Ne Ne neeeee

A szunen sawi joj sy, a szunen dawa miry gili aj Ne Ne Ne

Ref. Jamare gila sy sownakaja sare łen kamen bagen, ande Kali rat dre parno dywes a daja miry bagen

A jame adzia Kamas da gila Mišto sy dzia menge/2 x

Aj Ne Ne Ne Ne aj Ne Ne Ne Ne aj Ne Ne Ne Ne Ne Ne Ne

A szunen sawi joj sy, a szunen dawa miry gili aj Ne Ne Ne

Ref. Jamare gila sy sownakaja sare łen kamen bagen, ande Kali rat dre parno dywes a daja miry bagen

A jame adzia Kamas da gila Mišto sy dzia menge/2 x

Aj Ne Ne Ne Ne aj Ne Ne Ne Ne aj Ne Ne Ne Ne Ne Ne Ne

ława i gili natrzyndzia Edward Dębicki romanesh Edziu

Tragiczne wydarzenia w Europie i na świecie

Pomimo letniego czasu wakacji i odpoczynku, do Romów w Polsce, w Europie i na świecie, tak jak i innych osób za sprawą Internetu, telewizji, radia i prasy docierają smutne informacje ze świata. Na przestrzeni ostatnich kilku tygodni w Europie i na świecie miały miejsce tragiczne wydarzenia związane z aktami terroryzmu, które łącznie pochłonięły setki ofiar śmiertelnych oraz tysiące rannych.

dr Mateusz Babicki

W Stanach Zjednoczonych w mieście Orlando w stanie Floryda 19 czerwca w nocnym klubie, szczególnie popularnym wśród gejów i lesbijek, pochodzący z rodziny afgańskich imigrantów i deklarujący przynależność do organizacji terrorystycznej „Państwo Islamskie” (ISIS) zamachowiec zastrzelił 50 osób i drugie tyle ranił. To, co zdarzyło się

Po marcowych zamachach w Brukseli zgromadzeni na miejscu tragedii ludzie składali kwiaty i zapalali znicze ku pamięci ofiar tragicznych wydarzeń. Na chodniku pisano kredą hasła m.in.: „Stop przemocy”, „Stop wojnie”, „Jedność” i „Ludzkość”. Fot. Miguel Discart/Flickr/CC BY-SA 2.0/Wikimedia Commons

tego dnia za Atlantykiem, nie było jedynym tego rodzaju tragicznym wydarzeniem w tym kraju, albowiem 18 lipca w mieście Baton Rouge w stanie Luizjana w obliczu fali protestów i dyskusji publicznych na temat szczególnej brutalności amerykańskiej Policji wobec Afroamerykanów czarnoskóry zamachowiec, zastrze-

lił trzech policjantów i pozostałych trzech ranił, w tym jednego ciężko.

To, co w Stanach Zjednoczonych zdarza się stosunkowo często z uwagi na bardzo łatwy w porównaniu do państw europejskich dostęp obywateli Ameryki do broni palnej, w Europie do niedawna stanowiło zjawisko znacznie rzadsze. Po zamachach

terrorystycznych w Norwegii 22 lipca 2011 r. dokonanych przez psychopatycznego zamachowca Andersa Breivika w Oslo i na wyspie Utoya oraz zamachach terrorystycznych w Paryżu w styczniu 2015 r. na redakcję tygodnika „Charlie Hebdo”, a następnie w listopadzie tegoż roku na teatr Bataclan, w których zginęło łącznie kilkadziesiąt osób, dokonanych przez terrorystów związanych z Państwem Islamskim, wydarzenia znane w ostatnich kilkunastu latach Europejczykom głównie z mediów i ich relacji z Bliskiego Wschodu stały się dla władz państw europejskich i ich służb bezpieczeństwa priorytetowym zagrożeniem wymagającym zwalczania i zapobiegania mu.

22 marca br. zamachy bombowe w Brukseli na tamtejszym lotnisku oraz na dworcu kolejowym, w wyniku których śmierć poniosło 35 osób, w tym także 3 zamachowców związanych z ISIS, po raz kolejny przypomniały władzom Belgii oraz rządowi innych państw świata zachodniego, jak dużym zagrożeniem jest to ugrupowanie terrorystyczne i jak szeroką siatkę swych aktywistów posiada w Europie Zachodniej i Północnej oraz w Stanach Zjednoczonych.

14 lipca br. 4 dni po zakończeniu Mistrzostw Europy w piłce nożnej we Francji i w dniu święta państwowego Dnia Republiki, w mieście Nicea na południu kraju podczas pokazów sztucznych ogni w tłum bawiących się ludzi na nadmorskiej promenadzie wjechała ciężarówka prowadzona przez zamachowca – obywatela Francji pochodzącego z Tunezji. Nim został on zastrzelony przez Policję w wyniku jego celowego rajdu zginęły 84 osoby, a kilkadziesiąt zostało rannych, w tym także wielu turystów z zagranicy, a także dzieci i nastolatków.

Tegorocznego lipca obszarem zamachów terrorystycznych o niespotykanej od wielu lat skali stały się również Niemcy. W przeciągu kilku dni miał tam miejsce najpierw szaleńczy atak 17 letniego imigranta przy użyciu siekiery na pasażerów pociągu w landzie Bawaria koło Wuerzburga (18 lipca), w wyniku którego rannych zostało pięć osób, zaś sprawca zastrzelony został przez Policję będącą w pobliżu miejsca zdarzenia. Cztery dni później (22 lipca) w piątkowe popołudnie

w Monachium 18-letni sprawca, pochodzący z rodziny irańskich imigrantów, lecz od urodzenia mieszkający w Niemczech zastrzelił 9 osób w centrum handlowym, a 27 pozostałych ranił, w tym 10 ciężko. Jak ujawniła po zdarzeniu bawarska Policja oraz tamtejsze MSW, zamachowiec, który popełnił samobójstwo po dokonaniu przez siebie akcie terrorystycznym od kilku lat leczył się psychiatrycznie i był zafascynowany masakrą w Norwegii sprzed 5 lat w wykonaniu Breivika. Co więcej, 22 lipca br. w piątek przypadła dokładnie 5 rocznicą tej norweskiej tragedii, która miała miejsce również w piątek 22 lipca 2011. Ponadto wśród ofiar, zdaniem niemieckich śledczych nieprzypadkowo znalazły się zwabione przez późniejszego mordercę na portalu społecznościowym osoby narodowości tureckiej i albańskiej, które miały go rzekomo prześladować w dzieciństwie.

Niestety, trzy dni później tj. 25 lipca południowoniemiecki land Bawaria, a dokładnie miasto Ansbach po raz kolejny stał się miejscem zamachu terrorystycznego. Tego dnia w jednej z restauracji, ładunek wybuchowy zdetonował 27-letni imigrant z Syrii, zamachowiec-samobójca. W wyniku eksplozji rannych zostało 12 osób, a sam sprawca poniósł śmierć na miejscu. Jak ujawniła, bawarska Policja sprawca ubiegał się wcześniej

o azyl polityczny w Niemczech, lecz jego wnioski zostały odrzucone. Dodatkowo, jak ujawnili śledczy, podejmował próby samobójcze oraz leczył się w klinice psychiatrycznej.

O ile w Stanach Zjednoczonych oraz we Francji i Niemczech miały w ostatnim czasie miejsce akty terrorystyczne o podłożu islamskim oraz zamachy i strzelaniny w wykonaniu samotnych szaleńców, które pochłonęły dziesiątki ofiar śmiertelnych oraz kilkaset rannych, o tyle wydarzenia w Turcji z dnia 15 lipca sprawiły, iż cały świat wstrzymał oddech. Tego dnia bowiem w nocy z piątku na sobotę (15 i 16 lipca) część dowództwa armii tureckiej, będącej obecnie najliczniejszą armią spośród wszystkich państw członkowskich NATO, której liczebność przewyższają jedynie wojska USA, postanowiła dokonać zamachu stanu i obalić prezydenta Recepta Tayipa Erdogana oraz rząd premiera Binaliego Yildirima z umiarkowanej konserwatywnej partii Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP), z której wywodzi się również obecny prezydent, a niegdyś premier, wspomniany Erdogan. Pucz nie zyskał wystarczającego poparcia ani w wojsku tureckim, ani w Policji i innych służbach bezpieczeństwa, a w szczególności w społeczeństwie tureckim.

Mimo przejęcia przez siły wierne puczystom kilku mostów nad cieśniną

12 czerwca 2016 roku, Orlando, w amerykańskim stanie Floryda: policja i straż pożarna odpowiadają na wezwanie do klubu nocnego *Pulse*, gdzie miała miejsce strzelanina. W wyniku zamachu zginęło 50 osób, a 53 osoby zostały ranne. Fot. City of Orlando Police Department/Domena publiczna/Wikimedia Commons

Bosfor w Stambule oraz siedziby partii AKP, a także budynku telewizji państwowej TRT w Ankarze oraz wzięcia kilku generałów jako zakładników szybko poniosły klęskę. Większość dowództwa tureckiej armii opowiedziała się za prezydentem Erdoganem, a on sam w obliczu wydarzeń w Stambule i Ankarze wrócił z wakacji do Stambulu eskortowany przez wierne sobie oddziały wojsk lądowych i lotnictwo. Wezwał on cały naród turecki oraz wszystkich zwolenników swojej partii, a także partie opozycyjne i ich zwolenników do wyjścia na ulice i przeciwstawienia się próbie siłowego obalenia demokratycznie wybranych władz Turcji przez armię. Wszystkie partie opozycyjne w parlamencie, w tym także socjaldemokratyczna Turecka Partia Ludowa (CHP), której mandat parlamentarzysty od 07 czerwca 2015 sprawuje romski działacz w tym kraju Ozcan Purcu (pierwszy turecki Rom wybrany na parlamentarzystę) jednogłośnie potępiły zamach, a Policja oraz inne służby specjalne, jak również zwykli demonstranci skutecznie zablokowali działania sił puczystów, którzy wedle swych zapewnień nie zamierzali używać broni wobec pro-

testujących zwolenników prezydenta i rządu rozbrajając ich, a następnie aresztując.

W wyniku trzech dni starć zbrojnych sił wiernych władzom w Ankarze oraz puczystów i demonstracji w Stambule i w stolicy – Ankarze, dwóch największych miastach Turcji zginęło ponad 300 osób, a ponad 1400 zostało rannych. Po nieudanym przewrocie wojskowym władze tureckie z prezydentem Erdoganem na czele rozpoczęły aresztowania oraz procesy wszystkich zwolenników zamachu w szeregach armii, Policji i innych służb bezpieczeństwa, a także w administracji państwowej i tereno-wej, w szkolnictwie, w mediach oraz w organizacjach społecznych.

Tak jak już wspomniano wcześniej, tragiczne wydarzenia ostatnich kilku tygodni za sprawą środków masowej komunikacji śledzą w czasie rzeczywistym miliony ludzi na całym świecie, w tym także Romowie. Z wydarzeń w Europie Zachodniej ostatnich dni płynie jednoznaczny sygnał, iż świat otwartych granic i wzajemnej integracji oraz dialogu międzykulturowego nie jest dany raz na zawsze. Owe swobody przemieszczania się i osiedlania,

a także handlu i wymiany naukowej, technicznej, kulturalnej itd. mogą zostać w niedalekim czasie znacznie ograniczone, co zresztą już ma miejsce, a nawet całkowicie zniesione czasowo lub nawet na stałe. Referendum w Wielkiej Brytanii 23 czerwca, w którym większość głosujących opowiedziała się za wystąpieniem ich kraju z Unii Europejskiej (tzw. „Brexit”) pokazało jednoznacznie, iż na fali zamachów terrorystycznych, w szczególności autorstwa sprawców powiązanych z ugrupowaniami radykalnego islamu i wywodzących się ze środowisk imigranckich z Bliskiego Wschodu oraz w obliczu napływu imigrantów, zmierzających do Europy Zachodniej i Północnej z ogarniętych konfliktami i napięciami politycznymi Północnej Afryki i Bliskiego Wschodu przez Europę Południową i Południowo-Wschodnią wracają nastroje izolacjonizmu, ksenofobii i separacji.

Porozumienie o otwartych granicach w Europie z Schengen, częściowo zawiesiły jesienią 2015 r. Austria, Dania, Niemcy, Szwecja i Norwegia oraz Francja i Włochy, intensyfikując kontrole na granicach wewnątrzunijnych, zaś Słowenia, Węgry oraz Chor-

Policja pilnująca wjazdu na Promenadę Anglików w Nicei dzień po zamachu, w wyniku którego zginęło 86 osób, a ponad 200 zostało rannych. Fot. Michel Abada/CC BY-SA 4.0/Wikimedia Commons

Turcy protestujący w Stambule przeciwko zamachowi stanu z 15 lipca 2016 roku. Fot. Maurice Flesier/CC BY-SA 4.0/Wikimedia Commons

wacja rozpoczęły budowę nowych oraz umacnianie dotychczasowych zasięgów na swych granicach zewnętrznych, jak i wewnątrzunijnych. W obecnej sytuacji perspektywa włączenia do strefy otwartych granic w ramach układu z Schengen Bułgarii, Rumunii oraz Chorwacji stała się o wiele bardziej odległa niż wydawało się to jeszcze rok czy 2 lata temu.

Wszyscy mieszkańcy UE oraz państw należących do Schengen, również Romowie – obywatele tych państw przez dotychczasowe lata korzystali w pełni z całkowicie w przypadku Schengen (także Norwegii, Islandii i Szwajcarii) oraz bardzo uproszczonych w przypadku pozostałych państw (Wielka Brytania, Irlandia, Rumunia, Bułgaria i Chorwacja) zasad przekraczania granic, choć nie wszyscy sobie zdawali i nie zdają nadal sprawy z faktu, iż takie przywileje, jak również środki pomocowe z Brukseli czy innych międzynarodowych organizacji nie są dane na wieczność.

W obliczu obecnej sytuacji i aktów terroryzmu o podłożu islamskim oraz trudności w zakresie integracji imigrantów spoza UE i Europy z jednej strony oraz nastrojów ksenofobicznych i izolacjonistycznych w wymiarze politycznym i ekonomicznym

z drugiej strony, nie można pozwolić na całkowity demontaż budowanej przez niemal 60 lat Wspólnoty Europejskiej (Traktaty Rzymskie 1957) europejskiej wspólnoty politycznej, gospodarczej i społecznej. Wspólnoty, co należy wyraźnie podkreślić, opartej na prawach człowieka, w tym także mniejszości narodowych, etnicznych, językowych i religijnych, zasadach demokracji i pluralizmu politycznego, a także gospodarki wolnorynkowej i solidaryzmu społecznego.

Przywódcy wszystkich państw Unii Europejskiej muszą stawić skutecznie czoła wyzwaniu, a wręcz niebezpieczeństwu jakim jest zniesienie całkowite bądź też częściowo chociażby zawieszenie fundamentalnych zasad Wspólnoty Europejskiej. W ten sposób zapobiegą budowaniu faktycznej Europy „różnych prędkości”, która w długiej perspektywie czasu nie ma szans na przetrwanie.

Ostatnie strzelaniny w USA i liczba ofiar, które pochłonęły przypominały po raz kolejny władzom federalnym w Waszyngtonie z prezydentem Barackiem Obamą na czele oraz poszczególnych stanów amerykańskich o jednoznacznym problemie jakim jest w tym kraju zbyt łatwy – w porównaniu do innych państw rozwinię-

tych, szczególnie europejskich – dostęp do broni palnej. W kontekście zbliżających się w tym kraju wyborów prezydenckich w listopadzie br. owe masakry przypominały również o nierozwiązanych do końca relacjach etnicznych oraz rasowych i problemach społecznych z tego wynikających, w tym najpotężniejszych mocarstwie świata.

Turcja jako wielokulturowy kraj, zamieszkały przez wiele grup etnicznych (także około 2,5 mln Romów) i religijnych, pomost między Europą i Azją oraz pomost między światem islamu i chrześcijaństwa jest nie tylko kluczowym ogniwem w ujęciu politycznym, gospodarczym i militarnym dla USA, EU, Bałkanów oraz Europy Wschodniej z Kaukazem włącznie oraz dla całego Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. W sytuacji obecnego napływu imigrantów oraz uchodźców z ogarniętych wojnami Syrii i Iraku, jest także strefą buforową dla napływu potencjalnych terrorystów islamskich, a zamachy terrorystyczne (z licznymi ofiarami śmiertelnymi) z ich udziałem oraz Kurdów, walczących o utworzenie własnego państwa, na przestrzeni ostatniego roku miały miejsce wielokrotnie na przestrzeni ostatnich kilkunastu miesięcy.

Terroro dre Europa

Dar gił tajsiatuno dyves...

Nijał, tatypen pał dudala, ale ke Roma i vavir manusia dre Polska i pe ceło sveto dodzian informacjij kaj keren manusies dre dar. Sare media, interneto, radio, telewizja i prasa sykaven wydarzeni pełde save sare has tuga. Pełde varykicy kurke dre czerwco i lipco da berś dre Europa i pe sveto isys varykicy ataki terrorystyczna pełde save zamarde čhine sieła manusia i tysiące čhine ranna. Tylko manuś kaj nani godo na dykheła kaj najbliskedyr bersia javena pe sveto but phare, dre rat i roiben.

Dre dyves 19 czerwco dre racitko kircima dre Orlando pe Floryda dre Ameryka zamachowco zakariedyja 50 manusien i dakicen samo ranindzia. Manuś dava isys semencatyr afgańska imigranty i przykerdzia pes kaj kerdzia dava bo dział pał organizacja terrorystyczna ISIS – phenen pestyr kaj isy jone Them Islamsko. Ale dava kaj kerdzia pes do dyves dre USA, na sys jekh tragiczno wydarzenio adoj dre da nijał. Dre dyves 18 lipco dre foro Baton Rouge dre stano Luizjana, kaj juź savoś ciro isys protesty manusiengre pełde dova kaj hełade brutalnie poddzianys ke Afroamerykany, kało zamachowco zakariedyja trynen heładen i trynen ranindzia.

Ale dava dre Ameryka nani pier-szonka, adoj niestety dasave tragiczna wydarzeni kaj koń kariedel manusien isy często, daśeske kaj adoj łokhes možna te kineł kherybnaskro. Ne ale pe jamaro kontynento, dre Europa jeszcze nahara dasave tragedii isys rzadkość. Pošli zamachy dre Madryt dre 2004 berś i Londyn berś duredyr, dre Europa isys varykicy berś spokojo terroryzmosa. Ale dava ciro isy juź pał jamendyr. Najpierw dre zamachy terrorystyczna dre Norwegia kaj isys 22 lipca 2011 berś, psychopata Anders Breivik dre Oslo

i pe wyspa Utoya zamardzia 77 manusien. Pošli dava isys 4 berś dre Europa spokojo, ale pełde dova so pes keretył pe sveto, dre Syria, Libia i vavir thema dre Afryka Północno i Blisko Wschodo, sare dzinenys kaj dava isy kwestia ciro kaj pałe terroro sykaveła pes pe jamaro kontynento. Przełomo javia dre 2015 berś kaj isys duj zamachy dre Francja. Dre stycznio dre Paryż isys atako pe redakcja gazetakry „Charlie Hebdo”, a dre listopado pe teatro Bataclan – dre so duj zamachy terrorysty zapaćte dre Them Islamsko zamarde varykicydesia manusien. Pošli dava dre Europa maryben terroryzmosa isy prioryteto dre sare thema Uniakre. Manusia dzinenys juź kaj ataki terostyczna na obdykhena tylko dre newsy dre telewizja kaj isys atako pał przykłado pe Blisko Wschodo, tylko kaj dasave tragedii javena pe phurano kontynento często.

Dre dyves 22 marco 2016 berś dre Bruksela pe lotnisko i dworco kolejowo isys zamachy bombowa, pełde save nasiadzine 35 manusia, dre dava 3 zamachowcy zapaćte dre ISIS. Na tylko Belgia, ale i sare thema dre Unia pałe zdyne peske sprawa save bare możliwości i powiązani isy ISIS dre Europa. Ale dava isys dopiero wstępo ke dova so pes kerela dre Europa varykicy čhona duredyr, dre nijał 2016 berś.

Dre dyves 14 lipco da berś, 4 dyves pošli zakończona dre Francja Mistrzo-

stwy Europy dre piłka nożna, dre francusko święto narodowo Dyves Republika, dre foro Nicea pasie impreza kaj isys vykariedyne fajerwerki pasie pani, dre manusiendyr kaj bawinenys pes i frejdzionys pe promenada, vtradyja bare vurdenesa zamachowco Tunezjatyr. Zanim hełade łes zakariedyne przetradyja 84 manusien! Varykicydesia čhine phares ranna. Nasiadzine Francuzy i turysty vavir čhane nacjendyr, čhavore, terne i phuredyr manusia.

Najbarendyr jednak zaskoczenio isys jednak dova so pes duredyr dre lipco keretył dre Sasy, bo dre da them na sys do tej pory problemo islamsko terroryzmosa. Pełde varykicy dyvesa ysys adoj varykicy ataki terrorystyczna. Najpierw dre dyves 18 lipco isys atako toverssa dre pociągo dre lando Bawaria paś Wuerzburg. Terno imigranto (17 berś) ranindzia 5 manusien, zanim hełade łes zakariedyne. 4 dyves posli dova, dre 22 lipco dre Monachium, 18 berś rakło semencatyr irańske imigrantendyr, ale łocibnatyr bešto dre Sasy, zakariedyja 9 manusien dre baro sklepo, a 27 manusien ranindzia, dre dava 10 phares. Pošli dava zakariedyja pes korkoro. Pošli da tragedia hełade podyne kaj rakło dava isys zorałes zadyktło dre masakra savi 5 berś gił kerdzia Anders Breivik. Nawet do dyves 22 lipco vyperetył panćto rocznica pošli zamachy dre Norwegia. Hełade phendle też kaj nasvało isys jov

Ludzia i świcy pe chodniko pošli zamachy dre Bruksela dre marco 2016 berś. Czy dava javeła często widoko dre Europa dre jangłatune bersia? Fot. Romaine/CC0/Wikimedia Commons

pe siero, ale so peske pomyślinasam, to czy manusia kaj teren dasave rzeczy isy saste?

Tryn dyves pošli tragedia dre Monachium, dre dyves 25 lipco pałe dre lando Bawaria, dre foro Ansbach isys samobójczo zamacho bombowo! Imigranto Syriatyr 27 berś, dre kircima ranindzia 12 manusien, a korkoro zamardzia pes pe šteto. I pošli dava hełade pałe podyne kaj manuś dava leczynetyś pes dre klinika psychiatryczno!

Ale na tylko ataki terrorytynge i dynańengre save isy dre Europa kerde dar dre manusiendyr. Podyni dar kerdzia też dova so pes kerdzia dre Turcja dre dyves 15 lipca – puczo wojskowo, nudano zamacho stanu, pełde savo ceo sveto zaštampisyja. Raciasa piątkostyr pe sobota (15 pe 16 lipco) kotyr armia turecko, kamdzia te obalinel prezydentos Recepta Tayipa Erdogan i rżado premioskro Binali Yildirim partiatyr AKP. Soske sveto zdaryja pełde dava? Adaj trzeba te dodeł kaj armia turecko isy dujto najbaredyr dre NATO, tylko USA isy butedyr wojsko! Puczo na udyja pes ke końco. Na sys tes dasavo baro poparcio dre armia, ke hełade i vavir służby pał bezpieczeństwo, i maśkre zwykle Turkendyr, kaj pes te udeł. Zbuntowano armia przelija varykicy mosty pe cieśni-na Bosfor dre Stambuł, siedziba partiakry AKP, budynko kaj isy państwowo telewizja TRT, a nawet phandle varykicy

generałen dre niewola, ale i dzia syges przekhełde. Baredyr kotyr armia isys pał prezydentostyr Erdogan, savo rysija dre do ciro wakacjendyr i phendzia kaj ceło narodo te vydział pe ulicy i te protestynen przeciwko zamacho stanu. Sare partii dre parlamento też isys przeciwna puczoszke, maśkre łendyr Turecko Partia Ludowo, kaj jekh isy jekh romano manuś dre parlamento – Ozcan Purcu.

Pełde tryn dyves marybena maśkre da duj ryga i protesty dre Stambuł i Ankara zamarde čhine butedyr syr 300 manusia, a buyedyr syr 1400 isys ranna. Pošli da nudano zamacho stanu dre Turcja javia ciro kaj hełade zarykirenyś sare manusien kaj popierynenenyś da nudano przelipen władza: dre wojsko, hełade, vavir służby pa bezpieczeństwo, administracja rżadowo i lokalno, organizacji ngo, media, szkoły.

Dova so pes dre Europa keretyś ni-jałe sykaveł kaj phirade granicy maśkre thema, khetani integracja i dialogo maśkrekulturowo moginel pes sygo te skończynel... albo już pes skończyndle. Łokhipen dre vtradyphen ke vavir thema, osiedlanio pes adoj, handlo, buty – moginen pes dre tykno ciro but te sparuveł dre Unia. Sare przecież dykhas kaj dadyvesuni Unia isy vavir syr jeszcze varykicy berś dałestyr. Początko sparuiben Uniakro isys pošli kryzyso finansowo, ale najbaredyr holina kerdzia kryzyso pał uchodźcy – dava sparudzia saro.

Jekhto bary zmiana już isy: dre dyves 23 czerwco posli referendum Wielka Brytania vydział Uniatyr. Czy dava isy jekh them kaj adzia kereta? Czy dava może dopiero jekhto gił varykicy? Rysion dre Europa nastroj narodowa, pał izolacja, pał baredyr kontrola pe granicy – i dre naktóra przypadki nani so pes te dziwi-neł (uchodźcy, terroryzmo) – ale dava jandel też hyria rzeczy, barioł ksenofobia, dyskryminacja... A dava jamenge Romenge moginel te znaczynel tylko problemy dre tajsiatuno dyves.

Phare bersia gił Uniatyr, problemy barion, a rozwiązani nani dyčle. Śerature manusia dre Unia musinen pes w końcu te dzingaven... Dre Ameryka da tragedii sykade pałe kaj za łokhes isy te kineł kherybnaskro. Dava saro jeszcze ciekawedyr keret savo wyniko javeła dre wybory prezydencka save javena adoj dre listopado. Tym bardziej kaj dava ni-jał pałe sykadzia kaj dre USA ceło ciro isy bare problemy maśkre parne manusiendyr i Afroamerykanendyr.

Ne i Turcja, them dre savo isy dzi-de 2,5 miliony Roma, pomosto maśkre Europa i Azja, pomosto maśkre chrześcijaństwo i islamo. Them, savo dre ostania desia bersia isys przyjacielo Europake, partnero dre NATO, kaj kamdzia te javeł dre Unia. Wreszcie, them savo kontrolinel uchodźcen Syriatyr i Irakostyr. Dre savi ryg działa łeskry polityka pošli da nijał?

